

Wereldverbeteraars of ecologische elite?

Een onderzoek naar de invloed van duurzame stedelijke ontwikkeling op *gentrification* in Buiksloterham in Amsterdam Noord

Buiksloterham vanaf het IJ (bron: eigen foto)

Rosaly Studulski
10201777
Bachelorscriptie

24 januari 2016
Algemene Sociale Wetenschappen
Universiteit van Amsterdam

Begeleider: Pepijn Olders
Tweede lezer: Dorine Greshof
Aantal woorden: 18.322

Voorwoord

Binnen de opleiding Algemene Sociale Wetenschappen wordt de bachelorscriptie nog gezien als ware het een proeve van bekwaamheid, waarin alle opgedane academische kennis en vaardigheden op een interdisciplinaire manier samenkomen. Op deze manier heb ik ook het onderzoeksproces en het schrijven van deze scriptie benaderd; een intensief, maar leerzaam traject. Met grote tevredenheid kijk ik terug op hoe dit is verlopen en ik ben trots op de scriptie die nu voor u ligt.

Deze scriptie is een zoektocht geweest naar een sociaal verantwoorde manier van uitvoering van processen van duurzame stadsontwikkeling. De wens om mij te verdiepen in duurzame ontwikkelingsprocessen is niet plotseling komen aanwaaien, al mijn gehele studie heb ik mij sterk geïnteresseerd voor dit onderwerp. Dezelfde interesse gaat op voor processen van verandering en sociale ongelijkheid in steden. Ik zag mijn scriptie als een kans om deze twee onderwerpen met elkaar te verenigen. Naar eigen inzien ben ik hier aardig in geslaagd, maar ik ben er vooral achter gekomen dat er ook nog ontzettend veel te leren valt. Om in de woorden van een van mijn respondenten te spreken: “de praktijk is vaak nu eenmaal een stuk weerbarstiger dan de theorie”.

Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar alle respondenten die ik heb mogen spreken. Zonder hun tijd, moeite en enthousiasme had ik dit onderzoek niet kunnen doen. Ook mijn begeleider, Pepijn Olders, wil ik bedanken voor zijn altijd kritische blik en scherpe feedback, wat mij heeft gemotiveerd te proberen mijn onderzoeksproces naar een hoger niveau te tillen. Ten slotte wil ik mijn vrienden bedanken die onvermoeibaar de interesse hebben weten op te brengen om met mij in discussie te gaan en mee te denken.

Ik wens u veel plezier met het lezen van mijn scriptie!

Amsterdam, 24 januari 2016

Samenvatting

Dit onderzoek is een poging om te achterhalen welke voorwaarden van belang zijn voor een sociaal inclusieve, duurzame vorm van stedelijke gebiedsontwikkeling. Het is een zoektocht naar antwoord op de onderzoeksvraag hoe betrokken *ecogentrifiers* de invloed van duurzame stedelijke ontwikkeling op een proces van *ecogentrification* in Buiksloterham in Amsterdam Noord ervaren, met behulp van veertien semigestructureerde interviews en een participerende observatie. De resultaten schetsen voor de case van Buiksloterham een overwegend positief beeld: de respondenten hechten veel waarde aan zowel een sociaal gemengd en toegankelijk gebied, als ook aan het ontwikkelen met vormen van ecologische duurzaamheid. Zij ervaren negatieve kanten van *gentrification* -zoals uitsluiting van mensen met lagere inkomens door stijgende prijzen- echter als onoverkomelijk en ondervinden een bepaalde *mismatch* in de ambitie over duurzaam ontwikkelen met de al langer aanwezige bewoners en ondernemers van Noord. Wel zien respondenten in sociale aspecten van duurzame stedelijke ontwikkeling kansen om de negatieve gevolgen van *gentrification* te remmen, maar dan zal er meer oog moeten komen voor de sociale context van Amsterdam Noord als geheel en zijn er voortrekkers nodig die dit als heel belangrijk ervaren. Hierin is gebleken dat het belangrijk is om onderscheid te maken tussen interne sociale cohesie –tussen mensen binnen de eigen doelgroep- en externe sociale cohesie –met andere betrokkenen, zoals oudere bewoners en ondernemers in het gebied. Wat betreft de rol van de gemeentelijke overheid leidt dit tot de conclusie dat een beleid wenselijk is, waarin op lokale schaal duurzame initiatieven die expliciet rekening houden met deze vormen van cohesie worden gestimuleerd.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Theoretisch kader	5
2.1 Een groen licht op het klassieke gentrification debat	5
2.2 Duurzaamheid: toverwoord of uitgehold begrip?	7
2.3 Gentrification door duurzame ontwikkeling: ecogentrification	8
2.4 Inclusieve duurzame stedelijke ontwikkeling	9
2.5 Wie zijn duurzame gentrifiers?	11
2.6 De case: Brownfield Buiksloterham, een 'groen Utopia'	12
2.7 Interdisciplinariteit	13
3. Probleemstelling	14
3.1 Onderzoeksvraag en deelvragen	14
3.3 Maatschappelijke relevantie	15
3.4 Wetenschappelijke relevantie	15
4. Methode	16
4.1 Onderzoeksstrategie en –design	16
4.2 Onderzoeksmethoden	17
4.3 Operationalisering	17
4.4 Methode van dataverwerking en –analyse	18
4.5 Ethische verantwoording	18
4.6 Onderzoeksproces	19
5. Resultaten	22
5.1 Manifestatie van ecogentrification	22
5.1.1 Gentrification en de gentrifiers	22
5.1.2 Invloed van duurzaamheid	25
5.2 Contrasterende motieven voor duurzaamheid	26
5.2.1 Idealistische logica	27
5.2.2 Economische logica	28
5.3 Sociale betrokkenheid bij de buurt	30
5.3.1 Interne sociale cohesie	31
5.3.2 Verbinding met 'Oud Noord'	32
5.4 Ideaalbeelden en kanttekeningen	36
6. Conclusie	39
7. Discussie	43
8. Reflectie	44
9. Literatuurlijst	45
10. Bijlagen	48
10.1 Operationaliseringstabellen	50
10.2 Respondentenoverzicht	51
10.3 Codeerschema	52
10.4 Onderzoeksinstrument: definitieve topiclijst	55

1. Inleiding

‘Een beter milieu begint bij jezelf’, luidde de bekende slogan van een voorlichtingscampagne van het ministerie van VROM in de jaren ‘90 (Aarts et al., 1995). Duurzaamheid lijkt inmiddels het toverwoord van de moderne stedeling te zijn geworden. Duurzame manieren van bouwen, wonen en consumeren –bijvoorbeeld nieuwe manieren van energie- en warmtegebruik of afvalverwerking– dragen bij aan oplossingen voor stedelijke en milieugerelateerde problematiek en zijn op langere termijn wellicht van vitaal belang in de transitie naar een samenleving waarin mens en milieu vreedig samengaan (Loorbach, 2014). Veel projecten, initiatieven of bedrijven die uitdragen ‘groen’ te zijn, hebben dan ook inherent het stempel ‘goed’. Stedelijke wereldverbeteraars vestigen zich en investeren graag in de buurt van deze bruisende ontwikkelingen. Begint een betere wereld dan echt bij jezelf? De bredere vraag die hierbij gesteld kan worden is: aan welke voorwaarden moet duurzame stedelijke transitie voldoen, om daadwerkelijk duurzaam te kunnen zijn?

In het empirisch onderzoek zal dit bredere centrale vraagstuk worden toegepast op de recente ontwikkelingen op en rondom het herontwikkelingsgebied Buiksloterham in Amsterdam Noord. Als gevolg van de crisis is gekozen om geen vaststaand groot gebiedsplan uit te voeren, maar om stapje voor stapje het gebied te gaan ontwikkelen tot een nieuwe stadswijk (Milikowski, 2015; Gemeente Amsterdam, 2015). Hierbij is van belang dat de Gemeente Amsterdam expliciet de ambitie uitsprekt om van de Buiksloterham een zo duurzaam mogelijk woon- en werkgebied te maken (Gemeente Amsterdam, 2015). Dit maakt de case van de ontwikkeling van Buiksloterham vergelijkbaar met andere wetenschappelijk onderzochte cases betreffende de herontwikkeling van zogenaamde *brownfields*: voormalig industriële terreinen die verduurzamen door een nieuwe functie te krijgen (Dale & Newman, 2009). Vaak blijkt in processen van duurzame stedelijke ontwikkeling *gentrification* op te treden, die wellicht helemaal niet zo bedoeld is door de *gentrifiers* in kwestie. Deze *ecogentrification* is een centraal concept in dit onderzoek, waarbij in een breder wetenschappelijk perspectief de relevante vraag te stellen valt in welke zin *ecogentrification* te onderscheiden is van een klassieke variant van *gentrification*, met de invloed van duurzame ontwikkeling. Ook maatschappelijk gezien is dit relevant, aangezien de samenleving als geheel profijt kan hebben van een duurzamer ingerichte leefomgeving, zo ook de *gentrifiers* zelf.

Het doel van dit onderzoek is om erachter te komen hoe betrokken actoren zichzelf plaatsen in de processen van duurzame stedelijke ontwikkeling en *gentrification*. Dit zal worden onderzocht op basis van een triangulatie tussen theoretische concepten, veertien semigestructureerde interviews met betrokkenen en een participerende observatie.

2. Theoretisch kader

De theoretische concepten *gentrification* en duurzaamheid zullen in een historisch wetenschappelijk perspectief worden besproken, met een focus op het wetenschappelijk debat dat zich rond deze begrippen in de loop der tijd gevormd heeft. Vervolgens zal worden beargumenteerd hoe deze bredere theorieën geïntegreerd zijn in de theorie van *ecogentrification*. In zekere zin zijn in een proces van duurzame ontwikkeling namelijk parallellen met *gentrification* aan te wijzen: de voordelen zijn overwegend economisch, terwijl de nadelen eerder sociaal van aard zijn. Desondanks liggen er het betrekken van duurzaamheid bij *gentrification* kansen om sociaal en economisch denken te verenigen. Bestaande theorie schetst een kader voor de verschillende aspecten die van belang zijn in *sustainable urban development*. Deze zullen, reflecterend op *ecogentrification*, besproken worden. Vervolgens zal het perspectief van de zogenaamde duurzame *gentrifiers* ter sprake komen, om deze groep concreter neer te kunnen zetten en de invalshoek van deze focus verder toe te lichten. Ook wordt de casus van Buiksloterham in een breder wetenschappelijk perspectief geplaatst door de bestaande theorie rondom *brownfield redevelopment* te analyseren. Ten slotte wordt het belang van interdisciplinariteit in dit onderzoek kort toegelicht.

2.1. Een groen licht op het klassieke *gentrification* debat

In de jaren '60 van de vorige eeuw is het begrip *gentrification* in het sociaalwetenschappelijk debat geïntroduceerd door Glass (Slater, 2009). Dit debat is in de decennia die hierop volgden heftig gevoerd: er zijn veel vormen en vele voor- en nadelen aan te wijzen voor een proces van *gentrification* en de manier waarop het zich manifesteert. Klassieke *gentrification* begint met een groep creatieve pioniers die een vervallen wijk of herontwikkelingsgebied betrekken en deze vervolgens aantrekkelijk maken voor een instroom van een tweede golf middenklasse bewoners - veelal *yuppies* (Patch & Schlichtman, 2014). Aan de ene kant prijzen wetenschappers de opwaardering van buurten in sociale en economische zin, aan de andere kant van dezelfde medaille wordt *gentrification* ook wel gezien als de ruimtelijke manifestatie van klassenongelijkheid (Slater, 2009). In het licht van een toenemende sociale segregatie is het relevant deze kanten aan te kaarten (Musterd & van Gent, 2015). Hiervan zal dan ook een overzicht worden geschetst, om uiteindelijk de koppeling met duurzame ontwikkeling te kunnen maken.

De argumenten die er op wijzen dat *gentrification* positieve gevolgen heeft, betreffen het opbloeien van vervallen stadswijken en achtergebleven gebieden, in economische en fysieke zin (Hamnett, 2008). Dit is iets waar vele bewoners van kunnen profiteren, de buurt wordt immers een stuk leefbaarder en schoner van deze opwaardering. Daarnaast is het verdwijnen van de lagere klasse uit de stad volgens sommigen geen probleem van *gentrification*, maar een maatschappelijk breed getrokken proces waarbij er nu eenmaal een steeds grotere middenklasse ontstaat die zijn

heil zoekt in de grote stad, en daar is in die zin niets op tegen (Hamnett, 2008). Prettig voor zowel gemeentelijke overheid als private partijen is dat *gentrification* de reputatie van een buurt verbetert, waardoor uiteindelijk ook de woonprijzen zullen stijgen en voorzieningen als cafés en de inmiddels klassieke koffietentjes toenemen. Dit proces zorgt voor meer leven in de buurt. Daarnaast kunnen nieuwe bewoners als rolmodel dienen voor de bewoners met lagere inkomens. Een zeker socialisatieproces en de mogelijkheid van mensen met lagere inkomens om met een nieuw netwerk in contact te komen maakt dat de sociale mobiliteit kan toenemen (Freeman & Braconi, 2004). Dit gaat wel voornamelijk op in de situatie dat er sociale menging voorkomt in de buurten, en dat is zeker niet in alle gevallen van *gentrification* het geval.

Slater (2009) vindt deze focus op economische opbloei van een wijk kortzichtig. In zijn ogen verdwijnen bewoners met lagere inkomens immers niet, maar is er sprake van sociale uitsluiting die zich in verschillende vormen manifesteert. Deze manifestaties zijn terug te voeren tot vier vormen van uitsluitingsprocessen, gecategoriseerd door Marcuse in de jaren '80 van de vorige eeuw. In de eerste plaats is er sprake van *direct last-resident* en *direct chain displacement*: door stijgende huren of geforceerde contractbreuk worden al langer aanwezige bewoners vroeg of laat gedwongen te vertrekken. Een derde vorm is *exclusionary displacement*: lagere inkomensklasse kan niet instromen omdat er geen betaalbare huizen beschikbaar zijn, voornamelijk deze vorm van uitsluiting is interessant om te onderzoeken in de planning en bouw van een nieuwe wijk. Ten slotte is er zogenaamde *displacement pressure*: door zichtbare veranderingen in de voorzieningen van de wijk voelt de lagere inkomensklasse zich niet langer thuis (Slater, 2009).

Gentrification kan op deze manier een groot veranderend effect op de sociale samenstelling van een wijk hebben, door middel van veranderende woonprijzen. Dit valt uit te leggen aan de hand van het *fabric effect*, een theorie die stelt dat de sociale werkelijkheid van een buurt te verklaren is wanneer gekeken wordt naar de woningvoorraad (Knox & Pinch, 2010). Door hierop in te spelen kan de gemeentelijke overheid omgaan met vraagstukken als sociale menging en concentratie van lagere inkomens, als een *state-led* vorm van *gentrification*. In het geval van duurzame ontwikkeling valt te verwachten dat gebieden met veel duurzame bouwprojecten mensen zullen aantrekken die hier veel affiniteit mee hebben.

Dat het nog altijd onverminderd relevant is om de gevolgen van *gentrification* te onderzoeken, wordt benadrukt door recent onderzoek. In grote Europese steden is sociaaleconomische segregatie een toenemend probleem. Een vergelijkend onderzoek betreffende dertien verschillende Europese steden stelt: de ruimtelijke afstand tussen lagere en hogere inkomensklassen groeit, zo ook in Amsterdam (Musterd & van Gent, 2015). Dit is onder meer te wijten aan het steeds verder liberaliseren en privatiseren van de verzorgingsstaat, wat ook zijn

uitwerking heeft op woningmarkten. Processen van *gentrification* kunnen aan deze tendens bijdragen: een vraaggerichte marktwerking beïnvloedt de stedelijke woningmarkt. Wanneer sociale woningbouw afneemt kan deze marktwerking vrijer zijn werk doen en worden huizen in populaire gebieden duurder. Deze worden steeds exclusiever toegankelijk voor een rijke bovenklasse en dit leidt op langere termijn tot verdringing van lagere klassen (Musterd, 2015). Uitsluiting uit de stad betekent de concentratie van mensen met lagere inkomens in perifere buitenwijken en randgemeenten. Door deze nieuwe concentratie kan de armoede en problematiek voor deze groep vergroten, omdat mensen verder verwijderd zijn van sociale contacten buiten de eigen groep en publieke diensten (Atkinson, 2004). De verwachting van Musterd (2015) is dat toenemende segregatie tussen stad en perifere gebieden uiteindelijk zal bijdragen aan toenemende vervreemding in de samenleving, hij spreekt dan ook van een 'zure conclusie' betreffende de gevolgen van een terugtrekkend sociaal beleid. Ondanks dat het lastig is om te meten hoe groot de uitsluiting door *gentrification* daadwerkelijk is, mag dit geen reden zijn om het niet te benaderen als een serieus probleem, waar beleidsmakers en ontwikkelaars rekening mee moeten houden (Atkinson, 2004; Slater, 2009) en waar duurzaamheid wellicht richting een oplossing zou kunnen sturen.

2.2. Duurzaamheid: toverwoord of uitgehold begrip?

Net als *gentrification*, is ook duurzaamheid niet bepaald een nieuw concept in de wetenschap. Vanaf de jaren '80 van de vorige eeuw is het een veel terugkerend thema binnen het debat over internationale ontwikkeling. *Our Common Future*, een rapport van de *World Commission on Environment and Development* (WCED) dat verscheen in 1988, heeft duurzame ontwikkeling op de internationale politieke agenda geïntroduceerd. Hierin werd het gedefinieerd als: "*development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs*" (Brundtland, 1987, p.43). Deze formulering verenigt armoedebestrijding en milieuproblematiek: de sociale en ecologische kant van duurzaamheid worden in het rapport beiden aangesproken, als ook het denken in korte en lange termijn. Vervolgens hebben vele wetenschappelijke studies, internationale conferenties en fora in de afgelopen decennia duurzaamheid gemaakt tot een belangrijk en breed gedragen concept binnen het discours van ontwikkelingsdenken (Adams, 2009, p. 2-3).

Dit heeft duurzame ontwikkeling tot een pluriform begrip gemaakt, ingezet ten einde van allerlei verschillende ontwikkelingen op ecologisch, sociaal en economisch vlak. De geograaf Adams (2009, p. 5) ziet dit niet per se als een probleem, maar juist ook als het succes van het breed gedragen concept. Dit maakt het in zijn ogen een concept dat de barrières tussen academische disciplines kan doorbreken en zelfs de link van de academische wereld naar beleid versterkt, omdat de term binnen meerdere discourses te plaatsen is. Dit vergroot het belang om in het

operationaliseren weloverwogen keuzes te maken, om zo alle belangrijke aspecten mee te kunnen nemen.

Onder wetenschappers leeft echter ook sterke kritiek op de uitwerking van deze pluriformiteit in de praktijk van ontwikkelingsprojecten: dankzij de vaagheid die het oplevert worden onder de noemer van duurzaamheid in werkelijkheid veel andere doelen nagestreefd. Adams (2009, p. 7) erkent de kritiek dat het gebruik in verschillende discoursen ervoor zorgt dat duurzaamheid als concept redelijk vrij te interpreteren is en daarom misbruikt kan worden. Volgens Lehtonen (2004) leidt de ruimte in interpretatie er toe dat er voorbij wordt gegaan aan de sociale kant van duurzame ontwikkeling: de sociale pilaar is veruit het meest ondervertegenwoordigd in wetenschap en beleid. Dit komt onder andere omdat het sociale aspect van duurzaamheid veel lastiger meetbaar te maken is dan bijvoorbeeld de ecologische of economische aspecten (Lehtonen, 2004; Pearsall, 2010).

Luke (2005) gaat nog een stap verder door te stellen dat duurzame ontwikkeling helemaal geen sociale beweging is, maar te zien is als slechts een nieuwe categorie van productie, die leidt tot nog grotere commerciële commodificatie. Duurzame ontwikkeling wordt door bedrijven ingezet als een label dat verkoopt, en is hierom in feite niet duurzaam en ook geen ontwikkeling: intellectueel gezien is het een lege huls (Luke, 2005). Duurzame ontwikkeling zoals het door projectontwikkelaars wordt uitgevoerd zal vanuit deze gedachte dan ook niet tot sociale en ecologische verandering leiden; het enige waar het echt toe leidt is nog meer consumptie. Waar in het debat rondom *gentrification* een trend van neoliberalisering als problematisch wordt aangewezen, is dat binnen het duurzaamheidsdebat een proces van commodificatie; beiden zijn onderhevig aan economische marktwerking. Wellicht is het te kort door de bocht om te stellen dat duurzaamheid een begrip is dat volledig commercieel wordt uitgebuit. Toch is het in het licht van deze vergelijkbare processen relevant om uit te zoeken hoe deze samenkomen in de werkelijkheid van stedelijke ontwikkeling.

2.3. Gentrification door duurzame ontwikkeling: ecogentrification

De omschreven ondervertegenwoordiging en vaagheid van de sociale dimensie in duurzame ontwikkeling kan leiden tot exclusiviteit van ontwikkelingsprojecten en *gentrification* als gevolg hiervan. De samenkomst van deze processen in de stedelijke praktijk kan worden gevangen in het concept *ecogentrification*. Het concept is, ondanks de langere bestaansgeschiedenis van de twee concepten die het verenigt, pas relatief recentelijk onderwerp geworden van wetenschappelijk onderzoek. Enkele voorbeelden hiervan zullen worden belicht ter illustratie en verduidelijking van het fenomeen, omdat *ecogentrification* een te onderzoeken hoofdconcept vormt in deze scriptie.

In eerder onderzoek naar *ecogentrification* bleek de goed bedoelde theorie achter duurzame stedelijke ontwikkeling, in de praktijk bijkomend te leiden tot sociale uitsluiting, waarin sociale gelijkheid moet wijken voor duurzame ontwikkeling die in de kern commerciële en politieke doelen

gericht is (Checker, 2011). In de New Yorkse wijk Harlem bijvoorbeeld, bleken vergroening en *whitening* hand in hand te gaan, wanneer het beleid zich expliciet ging richten op een meer leefbare en ecologisch verantwoorde buurt. Een heel duidelijk direct voorbeeld hiervan is het uitsluiten van zwervershutjes wanneer parkeerplaatsen opnieuw werden ingericht als parkjes, waardoor de mensen die hier leefden ‘verdwenen’, maar ook meer indirect heeft uitsluiting als onderdeel van *ecogentrification* er plaatsgevonden. Checker (2011) noemt hierbij het probleem van *eco-elitism*: het promoten van een groene, ecologisch verantwoorde levensstijl is uitgebuit door marketing voor dure producten, wat ertoe heeft geleid dat duurzaamheid wordt ingezet als een middel van uitsluiting door de elite. Ook Pearsall (2010), met een vergelijkbare case: *brownfield redevelopment* in New York, komt tot de conclusie dat *ecogentrification* een negatieve impact heeft op de zekerheid van bewoners met lage inkomens, lang niet iedereen kan profiteren van verbeterde economische en milieuvriendelijke omstandigheden.

In het onderzoek van Dale en Newman (2009) zijn drie verschillende *brownfield redevelopment* gebieden in Canada met elkaar vergeleken: gebieden die door vroeger industrieel gebruik zijn vervallen en vaak licht verontreinigd en een nieuwe bestemming krijgen door herontwikkeling als woon-, dan wel werkgebied. Zij vroegen zich af of de voordelen van duurzame ontwikkeling op zulke plekken, die vaak expliciet in het beleid als het paradepaardje naar voren komt, wel enigszins gelijk over de originele gemeenschap waren verdeeld, of dat er ook hier sprake was van uitsluiting door nieuwe *residents* met hogere inkomens ten koste van de sociale diversiteit van de betreffende gebieden. Hun conclusie is dat, wanneer in het ontwikkelingsbeleid er naast ecologische duurzaamheid en leefbaarheid, niet ook expliciet rekening wordt gehouden met sociale en economische toegankelijkheid, in dat geval de negatieve gevolgen van *gentrification* in een dergelijk gebied niet te controleren zijn (Dale & Newman, 2009). Nu zijn er wellicht wel manieren aan te dragen om sociaal beleid te kunnen integreren in duurzame ontwikkeling, in een poging de negatieve effecten van *gentrification* te beperken.

2.4. Inclusieve duurzame stedelijke ontwikkeling

In het licht van stedelijke ontwikkeling wordt aan duurzame ontwikkeling doorgaans gerefereerd met de term *sustainable urban development (SUD)*, oftewel: duurzame stedelijke ontwikkeling. De geschetste negatieve gevolgen van *ecogentrification* zouden met een duurzaam beleid, dat ook sociaal inclusief is, wellicht kunnen worden voorkomen of geremd. Vanuit de wetenschappelijke theorie zijn enkele aspecten aan te dragen die essentieel zijn voor een vorm van inclusieve duurzame stedelijke ontwikkeling, waarbij ook expliciet de sociale kant wordt aangesproken. Deze zullen, met het oog op de latere operationalisering, worden toegelicht.

Volgens Roseland (1998) is duurzame ontwikkeling in gemeenschappen onder te verdelen in drie imperatieven: ecologisch, sociaal en economisch. Het ecologische imperatief behelst het leven in balans met de globale capaciteiten van de fysische wereld, of in andere woorden: natuur en biodiversiteit moeten niet worden uitgeput. Het sociale imperatief vertegenwoordigt de reflectie van democratische systemen op wijkinrichting, die de waarden en het gemeenschapsgevoel van alle bewoners zou moeten behartigen. Het economische imperatief moet ervoor zorgen dat het voorzien in basisbehoeften voor iedereen in buurten haalbaar is, voor iedereen dienen woning en basisvoorzieningen betaalbaar te zijn. Dale en Newman (2009) benadrukken dat dit lastig te vertalen is naar elke verschillende lokale schaal, maar dat deze imperatieven toch grotendeels de voorwaarden belichamen voor een inclusief duurzaam stedelijk beleid. Echter kunnen deze voorwaarden scherper worden gesteld door nog een stap verder te gaan in de ontleding van duurzame stedelijke ontwikkeling als concept.

Eerder kwam aan bod dat de sociale dimensie veruit het zwakst vertegenwoordigd is in beleidsvoering, ondanks dat het zien van duurzame ontwikkeling als een beweging in het belang van burgers het zwaarst leunt op het sociale aspect (Lehtonen, 2004; Pearsall, 2010). Dit is onder andere te wijten aan het feit dat indicatoren voor een sociaal gevoel frustrerend abstract blijven, omdat gemeenschapsgevoel in elke context kan verschillen (Dale & Newman, 2009). Wel kan de mate van sociale invloed op de betaalbaarheid van wonen en consumeren in het betreffende ontwikkelingsgebied verschillen, afhankelijk van het politieke beleid. Deze economische factor van betaalbaarheid heeft daarom ook een sociale component (Godschalk, 2004).

Als gevolg van dezelfde vaagheid van de sociale dimensie in duurzame ontwikkeling, wordt het bestaan van een sociale gelijkheid vaak verward met leefbaarheid van de omgeving. Deze twee concepten lijken op elkaar, maar zijn in essentie en uitwerking toch verschillend (Dale & Newman, 2009). Leefbare gemeenschappen kenmerken zich door de aanwezigheid van groen, ruimte, bankjes op straat en mogelijkheden tot consumptie, zoals aanbod van cafés. Deze leefbaarheid is echter niet noodzakelijkerwijs gelijk toegankelijk voor alle inkomensklassen, het kan uitsluiting juist bevorderen. Het is daarom van belang om leefbaarheid en gelijke toegankelijkheid als twee verschillende dimensies te behandelen in wetenschappelijk onderzoek (Godschalk, 2004; Dale & Newman, 2009). Sociale gelijkheid is daarnaast te herkennen aan de manier waarop alle verschillende bewoners worden betrokken bij besluitvormingsprocessen, waarbij al dan niet rekening wordt gehouden met de kwetsbaarheid van lagere inkomens (Pearsall, 2010). Op deze manier is de cirkel tussen duurzame gebiedsontwikkeling en *gentrification* rond: er kan een duidelijke financiële of sociale drempel bestaan die een inclusieve duurzaamheid voor iedereen in de weg staat, maar wanneer er rekening

wordt gehouden met de besproken sociale aspecten liggen er ook juist kansen om iedereen te laten profiteren van duurzame herontwikkeling.

Om een allesomvattend concept van duurzame stedelijke ontwikkeling neer te kunnen zetten, dient de vraag gesteld te worden wat inclusieve duurzame ontwikkeling nu precies behelst. Welke kenmerken zijn hierin essentieel? Samenvattend kan uit bestaande literatuur het volgende worden opgemaakt. Ten eerste zijn leefbaarheid en gelijke sociale toegankelijkheid twee verschillende kenmerken, die apart dienen te worden behandeld. Daarnaast is de ecologische duurzaamheid van een wijk van belang, hierbij gaat het vooral om de toepassing van innovatieve technologieën in wijkinrichting, die bijdragen aan een ecologisch verantwoorde wereld. Economische betaalbaarheid van woning en voorzieningen vormt een belangrijke dimensie, die iets over de sociale en economische toegankelijkheid van een wijk kan zeggen. Ten slotte is het op een inclusieve manier betrekken van alle bevolkingslagen in besluitvormingsprocessen belangrijk in het licht van de sociale gelijkheid.

2.5. Wie zijn de duurzame gentrifiers?

In dit onderzoek staat het perspectief van *ecogentrifiers* ten opzichte van de besproken aspecten van *ecogentrification* en een inclusief duurzaam beleid centraal. Daarom is het van belang om aansluitend ook vanuit theoretisch perspectief hun belevingswereld beter te proberen te begrijpen. Patch & Schlichtman (2014) verwijten collega's in de sociale wetenschap de neerbuigende en afstandelijke manier waarop in het debat over *gentrifiers* wordt gesproken. Veel wetenschappers zijn zelf immers ook *gentrifier*, maar deze ervaringen uit eerste hand zijn vrijwel onbesproken in het wetenschappelijk debat, terwijl ze juist waardevolle nieuwe inzichten zouden kunnen opleveren. De kunstmatige afstand wordt volgens hen gecreëerd door een gebrek aan zelfreflectie, terwijl betere reflectie op een microlevel een goede aanvulling van analyse zou zijn op de besproken structurele theorie van *gentrification* op macrolevel. De motivaties van *gentrifiers* zouden wetenschappers buiten de kaders van het structurele debat van 'goed' en 'slecht' kunnen laten kijken, een tegenstelling die het wetenschappelijk debat domineert en heeft stilgezet (Patch & Schlichtman, 2014).

De motivaties van *gentrifiers* zijn divers en in beginsel niet 'slecht' bedoeld. Veel voorkomende factoren die hierin een rol spelen zijn: economische betaalbaarheid, praktische ligging ten opzichte van centrum en werk, esthetische overwegingen betreffende de buurt, nabijheid van culturele voorzieningen en prikkels, de voordelen van sociale en etnische diversiteit en een symbolische verbondenheid met de buurt als een erfgoed. Deze overwegingen maken dat *gentrifiers* nadelen van *gentrification* -zoals slechte infrastructuur, financiële risico's van investeren in woningen of hoge mate van criminaliteit- voor lief kunnen nemen; ze gaan hier flexibel mee om.

Vaak vindt de eerste lichter nieuwe bewoners het dan ook jammer om de wijk uiteindelijk te zien veranderen, het wordt er op lange termijn minder interessant (Patch & Schlichtman, 2014). In het licht van *ecogentrification* kan hier aan worden toegevoegd dat duurzaamheid van een wijk en ruimte voor innovatie in ecologisch opzicht een aantrekkelijke factor zouden kunnen vormen.

Marcuse (2010) stelde al eerder dat het essentieel is om in wetenschappelijk onderzoek naar *gentrification* meer te verplaatsen in de betrokken partijen dan momenteel in de wetenschap gebeurt. Dit is nodig om het debat verder te kunnen krijgen, het gaat immers om heel menselijke concepten en processen, die op een menselijke manier zouden moeten worden bestudeerd: “*We are human beings, and the questions we deal with are about other human beings. If we do not understand and do not intuitively put ourselves in the place of those whose problems we examine, we will not understand them - either the people or the problems. (...) That’s why researchers need to be with, ultimately stand with, those whose problems they analyze, describe, explain, try to understand*” (Marcuse, 2010, p. 187).

Deze menselijke invalshoek, geïnspireerd op Marcuse (2010) en Patch & Schlichtman (2014), draagt bij aan de wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek. De perceptie en het bewustzijn van *ecogentrifiers*, over de processen waar zij onderdeel van uitmaken, vormen de basis van dit onderzoek. In dit geval zijn deze *gentrifiers* op te delen in vier verschillende categorieën, respectievelijk: gemeente, ontwikkelaars, lokale ondernemers en nieuwe bewoners. Er is bewust voor gekozen om de term *ecogentrifier* breder te trekken dan alleen nieuwe bewoners, aangezien de case een herontwikkelingsgebied betreft en er naast bewoners belangrijke andere actoren verantwoordelijk zullen zijn voor de *ecogentrification*.

2.6. De case: Brownfield Buiksloterham, een ‘groen Utopia’

Het herontwikkelingsgebied Buiksloterham kan, in vergelijking tot andere cases op het gebied van duurzame stedelijke ontwikkeling, worden geplaatst in de categorie van de eerder besproken *brownfield redevelopment sites*. Het is een voormalig industrieel gebied, met deels verontreinigde grond als gevolg van dit vroegere gebruik (Dale & Newman, 2009; Pearsall, 2010). Na herontwikkeling kan het terrein worden gebruikt als een nieuw woon- en werkgebied (Gemeente Amsterdam, 2015).

Buiksloterham is een Amsterdamse stadswijk in aanbouw, die grenst aan het IJ aan de zuidkant, de NDSM-werf aan de westkant, de Papaverweg aan de noordkant en Overhoeks aan de oostkant. Er is in de herontwikkeling gekozen voor een organische wijze van totstandkoming van de wijk. Er wordt dus geen vaststaand gebiedsplan uitgewerkt. Het gebied in kwestie behelst 52 hectare grond, waarvan 30 procent van de 2700 woningen die de gemeente in ontwikkeling neemt sociale huur zal betreffen. Van de in totaal 4700 woningen die ontwikkeld worden, kunnen daarnaast ook

nog eens 2000 particulier worden ontwikkeld. Dit gebeurt onder meer door de verkoop van zelfbouw kavels (Gemeente Amsterdam, 2015). Daarnaast is er in het gebied ruimte voor ondernemers die hier innovatieve bedrijven willen ontwikkelen, met als bekendste voorbeeld: broedplaats de Ceuvel. Dit is een zelfvoorzienend kantorenpark met populair café, gelegen aan de Noordelijke rand van Buiksloterham. De verontreinigde grond, een herinnering aan de voormalige bestemming als industriegebied, wordt hier schoongemaakt met behulp van de innovatieve inzet van planten en micro-organismen die de grond reinigen (Milikowski, 2015).

In media wordt bericht over het inrichten van een “groen Utopia” (van Zoelen, 2015), een circulaire economie waar alle reststromen zo veel mogelijk zullen worden hergebruikt. De organische ontwikkeling moet ruimte bieden voor initiatieven ‘van onderop’. Om deze innovatieve plannen vast te leggen in speerpunten, is het manifest Circulair Buiksloterham opgesteld en getekend door 21 verschillende partijen in gemeente, onderzoeksinstituten, projectontwikkeling en nutsbedrijven (Milikowski, 2015; Gemeente Amsterdam, 2015; Circulair Buiksloterham, 2015). Dit manifest moet een leidraad gaan bieden in het ontwikkelen van een duurzame en sociale circulaire economie in de wijk: veel verschillende aspecten van duurzame ontwikkeling zijn er in opgenomen. Ook met de sociale context lijkt rekening te zijn gehouden: Circulair Buiksloterham (2015) zet in op het vormen van een hechte *community* en het belang van participatie van bewoners. In het streven naar een inclusieve en diverse woonwijk zet het manifest in op indicatoren van leefbaarheid – veel groen, weinig criminaliteit- en betaalbaarheid van levensonderhoud – hieronder vallen woning en transportkosten.

Al deze ontwikkelingen moeten Amsterdam wereldwijd op de kaart gaan zetten, om innovatief talent aan te trekken. Steden moeten namelijk “een drijvende kracht in de transitie naar een circulaire samenleving” zijn, zo stelt het manifest (Circulair Buiksloterham, 2015). Het ontbreken van een overkoepelend gebiedsplan wordt in combinatie met de gestelde speerpunten gezien als de kracht van de ontwikkelingen: ontwikkelaars zouden in Noord hun eigen innovatieve gang kunnen gaan om de wereld te verduurzamen (van Zoelen, 2015). Vanuit de geschetste theorie liggen er enorme kansen, maar ook valkuilen in het verschieft bij dit ambitieuze plan. Dit onderzoek probeert de uitwerking en wenselijkheid van een circulaire ambitie op de sociale context te achterhalen. Hierin staan het bewustzijn en de ervaringen van de eindgebruikers centraal: de lokale ontwikkelaars, bewoners, ondernemers en zelfbouwers.

2.7. Interdisciplinariteit

De invalshoek van dit onderzoek heeft een interdisciplinaire grondslag. In eerste instantie is het analyseren van beleid voor ruimtelijke ordening voornamelijk planologisch. Hoe menselijke structuren en relaties zich vervolgens verhouden tot deze ruimtelijke indeling, is een vraag met een

sociologische of sociaalgeografische insteek. De combinatie van deze twee niveaus is multidisciplinair en op zichzelf niet wat dit onderzoek vernieuwend maakt, het zijn veel gebaande paden in de sociale wetenschap.

Het interdisciplinaire aspect aan dit onderzoek wordt gevonden in het sociaalpsychologische perspectief vanuit in dit geval specifiek de *ecogentrifiers*. Het onderzoek kan met een sociaalpsychologische insteek ingaan op de toepassing van duurzame stedelijke ontwikkeling en het bestaan van een proces van *ecogentrification*, en deze terugbrengen tot het niveau van individuele actoren. Het bewustzijn van individuele *gentrifiers* over de grotere planologische en sociologische structuren waaraan zij deelnemen en hun perceptie hierop maken dit onderzoek tot een interdisciplinaire analyse.

3. Probleemstelling

Aan de hand van het theoretisch kader valt een duidelijke probleemomschrijving op te stellen, in de vorm van een onderzoeksvraag die in verschillende deelvragen uiteenvalt. Vanuit het theoretisch kader is onderbouwd dat het bewustzijn van *ecogentrifiers* over hun plaats in grotere processen van duurzame ontwikkeling en *ecogentrification* een relevante invalshoek voor onderzoek kan zijn. Deze probleemstelling zal dit opgestelde kader toepassen op de casus, in de vorm van onderzoeksvragen.

3.1 Onderzoeksvraag en deelvragen

Het centrale vraagstuk van dit onderzoek richt zich op de invloed van duurzame stedelijke ontwikkeling op een veranderend proces van *gentrification* in Buiksloterham, gezien vanuit het perspectief van betrokken *ecogentrifiers*. De onderzoeksvraag is als volgt: *Hoe ervaren betrokken ecogentrifiers de invloed van duurzame stedelijke ontwikkeling op een proces van ecogentrification in Buiksloterham in Amsterdam Noord?* Deze vraag behelst de verschillende besproken concepten en is uiteen te zetten in verschillende deelvragen, om tot een zo volledig mogelijke beantwoording te kunnen komen.

De onderzoeksvraag veronderstelt de aanwezigheid van een proces van *ecogentrification*. In hoeverre dit proces te herkennen is op de Buiksloterham, is dus een kwestie die binnen het onderzoek eerst aan bod dient te komen. Vandaar dat de eerste deelvraag luidt: *In hoeverre manifesteert een proces van ecogentrification zich in Buiksloterham?*

Vervolgens zal het onderzoek zich richten op de vraag wat de duurzame stedelijke ontwikkeling volgens *ecogentrifiers* in Buiksloterham behelst en wat dit voor hen betekent, om zo de lokale uitwerking van dit concept beter te kunnen plaatsen. De tweede deelvraag luidt dan ook: *Welke invulling geven ecogentrifiers aan de duurzame stedelijke ontwikkeling in Buiksloterham?*

Een derde aspect dat van belang is binnen de vraagstelling van het onderzoek, is het bewustzijn van de *ecogentrifiers* over hun eigen rol binnen de beschreven processen en welke bijdrage zij leveren of kunnen leveren. De derde deelvraag luidt: *Hoe ervaren betrokken ecogentrifiers hun eigen rol binnen processen van ecogentrification?*

Ten slotte is het in het verlengde van de derde deelvraag relevant om te analyseren wat de visie van *ecogentrifiers* is op mogelijke oplossingen die, in het licht van duurzame stedelijke ontwikkeling, negatieve sociale gevolgen zouden kunnen inperken. De laatste deelvraag luidt: *Welke oplossingen zien ecogentrifiers voor de mogelijke sociale gevolgen van ecogentrification?*

3.2 Maatschappelijke relevantie

Dat inclusieve duurzame ontwikkeling niet kan gebeuren zonder een sterke mate van politieke wil en leiderschap, is een aspect dat vele wetenschappers expliciet beamen (Godschalk, 2004; Pearsall, 2008; Dale & Newman, 2009; Loorbach, 2014). Dit aspect maakt het onderzoek maatschappelijk zeer relevant. Uiteindelijk staan de negatieve gevolgen van *ecogentrification* een daadwerkelijk duurzaam ingerichte samenleving namelijk in de weg (Haffner, 2015).

Dit is ook voor de *ecogentrifiers* in kwestie zelf zeer relevant: wanneer zij zichzelf daadwerkelijk zien als innovatieve wereldverbeteraars is het voor hen ook belangrijk om inzicht te hebben in de sociale processen waar zij deel van uitmaken, aangezien *gentrification* vaak een onbedoeld bijeffect van herontwikkeling is (Patch & Schlichtman, 2014).

Zelfs op globale schaal is onderzoek naar de sociale effecten van duurzaam beleid als zeer relevant te bestempelen. De Verenigde Naties bepleiten dat het in de overgang naar een groenere, eerlijkere en betere wereldeconomie essentieel is om juist de meest kwetsbare groepen in de maatschappij te beschermen (UNEP, 2011). Het zijn echter dezelfde groepen die het grootste slachtoffer zijn van toenemende sociale segregatie door, onder andere, *gentrification* (Musterd & van Gent, 2015).

3.3 Wetenschappelijke relevantie

Zoals in het theoretisch kader al ter sprake kwam, is de invalshoek vanuit het perspectief van *gentrifiers* een verfrissende invalshoek in het behoorlijk gepolariseerde en inmiddels klassieke debat over *gentrification*. Politieke, sociologische en economische tegenstellingen op macroniveau kunnen in een nieuw licht worden gezien door de ervaringen, het bewustzijn en de percepties van *gentrifiers* op microniveau.

Hierin gaat het dan met name om de ambigue plaats die een proces van duurzame ontwikkeling inneemt in *ecogentrification* en in welke mate dit al dan niet een andere uitwerking heeft dan een klassieke vorm van *gentrification*. In het wetenschappelijk debat zijn de meningen

vooral nog verdeeld over de waarde die aan duurzaamheid kan worden gehecht. Dit onderzoek kan bijdragen aan inzicht in de mogelijke voorwaarden om duurzame ontwikkeling van waarde te laten zijn in een proces van *ecogentrification*.

4. Methode

De opgestelde probleemstelling en het theoretisch kader zullen in dit methodehoofdstuk worden toegepast op de concrete operationalisering van het onderzoek. Voor dit kan gebeuren zullen onderzoeksstrategie, -design en -methoden worden verantwoord. Vervolgens worden ook de respondentengroep, methode van verwerking en analyse en ethische verantwoording besproken en onderbouwd. Ten slotte zal worden ingegaan op het verloop van het onderzoeksproces en de keuzes die hierbinnen gemaakt zijn.

4.1 Onderzoeksstrategie en -design

Om inzicht te kunnen krijgen in de belevingswereld van *ecogentrifiers*, is het onderzoek opgesteld vanuit een kwalitatieve onderzoeksstrategie. Een belangrijke reden om hiervoor te kiezen is gevonden in de invalshoek van dit onderzoek: op een sociaalpsychologische manier de effecten van grotere stedelijke processen analyseren, met een open onderzoeksvraag. Kwalitatief onderzoek focust namelijk grotendeels op de betekenisgeving en beleving van bepaald menselijk handelen, vanuit het perspectief van de respondenten. Dit is gebaseerd op een interpretivistische epistemologie en een constructivistische ontologie: centraal in het onderzoek staat welke subjectieve beleving of mening wordt gegeven aan sociale acties door actoren, ervan uitgaande dat deze menselijke actoren in staat zijn om betekenis te geven aan sociale processen (Bryman, 2012).

Het design van dit onderzoek betreft, zoals al enkele keren naar voren is gekomen, een *case study*. Hierbij wordt intensief ingegaan op één specifieke case, namelijk de *ecogentrifiers* op Buiksloterham. Dit biedt het onderzoek de ruimte om diep in te kunnen gaan op de complexiteit van de sociale structuren van *ecogentrification* en de beleving van de betreffende *ecogentrifiers*. Het nadeel van een dergelijk design is dat de specifieke resultaten niet direct te generaliseren zijn naar andere situaties (Bryman, 2012, p. 70). Dit wordt echter gecompenseerd doordat het verdiepen in één specifieke case een waardevolle nieuwe invalshoek kan opleveren, die in de bredere context van onderzoeken naar *ecogentrification* voor relevante inzichten kan zorgen. De argumentatie van respondenten in een case kan tot meer begrip van de processen leiden, wanneer betekenis wordt gegeven aan grotere theorieën. Op deze manier kan een *case study* wel nieuwe theorie genereren en onderbouwen, juist omdat er buiten bestaande kaders van andere literatuur kan worden geïnterpreteerd (Eisenhardt, 1989).

4.2 Onderzoeksmethoden

In het onderzoek zullen twee verschillende methoden worden gecombineerd om tot resultaten te komen die kunnen worden vergeleken met het theoretisch kader, vanuit het idee van triangulatie. Op deze manier kan aan de resultaten meer diepgang en betekenis worden gegeven, omdat een analyse van de situatie via verschillende wegen heeft plaatsgevonden en de verschillende methoden zo ook een controlerende werking op elkaar kunnen hebben.

Ten eerste staan in het onderzoek interviews met de verschillende *ecogentrifiers* centraal. Hun belevingswereld zal worden geanalyseerd op basis van semigestructureerde interviews. Dit laat enerzijds ruimte voor de respondenten om hun eigen verhaal te vertellen, wat relevant kan zijn omdat de manier van praten over duurzaamheid en *gentrification*, inzicht kan geven in de beleving ervan. Anderzijds kan met behulp van structurele vragen ervoor worden gezorgd dat alle aspecten van de indicatoren uiteindelijk aan bod zijn gekomen. Dit geeft een zo eerlijk mogelijk beeld van de visie van de respondenten weer.

Aansluitend zal op 26 november 2015 een participerende observatie worden uitgevoerd tijdens een bijeenkomst genaamd: 'City Innovation Game Buiksloterham'. Hier zullen betrokkenen aanwezig zijn en met elkaar in overleg gaan. Deze methode is voornamelijk reflecterend bedoeld richting de interviews: de interactie tussen betrokkenen zou het beeld dat uit de interviews en naar voren komt kunnen visualiseren en daarmee bevestigen, nuanceren of juist ontkrachten (Bryman, 2012). Voornamelijk zal worden gelet op het gevoerde discours tijdens de middag en in welke mate dit al dan niet aansluit bij het discours van de interviews.

4.3 Operationalisering

In de operationalisering worden de hoofdconcepten, die in het theoretisch kader zijn uitgelegd, verder uitgewerkt tot de verschillende dimensies die zij omvatten en uiteindelijk de meetbare indicatoren. Van dit proces zal een theoretische beschrijving worden gegeven, die schematisch is terug te vinden in de operationaliseringstabellen in de Bijlagen.

Ten eerste is het concept '*ecogentrifier*' uitgewerkt (Bijlage 10.1 – tabel 1). Door aan respondenten te vragen hoe zij zichzelf herkennen in deze kenmerken kan een duidelijk beeld worden geschetst van hun ervaring hiermee. In directe zin kan het ook aangeven in hoeverre zij *ecogentrifiers* zijn. Dit zijn enerzijds de klassieke kenmerken en flexibiliteit van *gentrifiers*, zoals geformuleerd door Patch & Schlichtman (2014) en anderzijds is hier het duurzaamheidsaspect aan toegevoegd. De operationalisering van het concept van *ecogentrifiers* is toegespitst op bewoners en ondernemers, omdat bij hen deze kenmerken het meest duidelijk aan te wijzen zijn. Het concept is niet zo zeer toe te passen op gemeentelijk beleidsmakers en projectontwikkelaars, omdat deze

waarschijnlijk niet in de wijk zullen wonen. Bij hen valt echter wel degelijk hun standpunt als *ecogentrifier* te ontdekken door ze te bevragen over de volgende concepten. Deze zullen dan ook bij alle categorieën respondenten onderwerp van analyse zijn.

‘Inclusieve duurzame stedelijke ontwikkeling’ is op basis van het theoretisch kader opgesplitst in vier dimensies: ecologisch, sociaal, economisch en leefbaar. Deze opsplitsing en de bijbehorende indicatoren zijn te vinden in Bijlage 10.1 – tabel 2. In de interviews zal naar voren komen in welke mate de respondenten over elk van de indicatoren hebben nagedacht en aan welke indicatoren zij belang hechten. Op deze manier kan hun positie ten opzichte van een inclusief duurzaam beleid worden vastgesteld.

Ten slotte is het concept *ecogentrification* geoperationaliseerd (te vinden als Bijlage 10.1 – tabel 3). Hierin ligt een specifieke focus op de ervaring van respondenten met processen van *ecogentrification*, omdat deze invalshoek centraal staat in de probleemstelling.

4.4 Methode van dataverwerking en -analyse

Om de verzamelde data vanuit de interviews en de observatie samen te kunnen brengen tot coherente resultaten en analyse, is gekozen voor een thematische analyse (Bryman, 2012). De interviewdata zal worden verwerkt in Atlas.ti en op een open manier worden gecodeerd. Dit houdt concreet in dat bij elk getranscribeerd interview elke regel – of een aantal regels dat samen een punt illustreert – een code toegediend zal krijgen. Hier is voor gekozen omdat tunnelvisie een dreigend fenomeen is dat op deze manier zo veel mogelijk wordt voorkomen. Dit is een zeer intensief proces, maar in het kader van betrouwbaarheid noodzakelijk. Vervolgens zal uit de grote verzameling codes worden geprobeerd om rode draden te destilleren; verhalen die vaker voorkomen. Met behulp van axiaal coderen zullen hieruit groepen codes ontstaan, die samen te vatten zijn in overkoepelende onderwerpen.

Uit deze codering zullen na analyse concepten volgen, op basis waarvan de resultaten kunnen worden opgesteld. Deze kunnen worden vergeleken met de operationalisering op basis van het theoretisch kader, om zo uiteindelijk de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden.

4.5 Ethische verantwoording

In het kader van mogelijke ethische bezwaren zal er in de uitvoering van het onderzoek al het mogelijke aan gedaan worden om discreet en ethisch te werk te gaan. Het is geenszins de bedoeling van dit onderzoek om respondenten mogelijk in een kwaad daglicht te stellen; dit onderzoek is immers geen veroordeling van individuele *ecogentrifiers*, maar slechts bedoeld om nieuwe inzichten te vergaren omtrent hun ervaringen en belevingswereld. Wanneer de resultaten vervolgens tot een

normatief standpunt leiden, zal dit iets zeggen over het grotere proces waar de respondentengroep deel van uitmaakt en niet over individuele personen. Het is onwaarschijnlijk dat dit onderzoek de respondenten enige fysieke of mentale schade zal toebrengen, maar toch zal de manier van vraagstelling in de interviews met voorzichtigheid worden benaderd. Ook in het bredere kader van de analyse zullen de resultaten die de respondenten geven met een open houding worden benaderd. Een compleet objectieve houding kunnen aannemen als wetenschapper is een illusie, maar kritisch blijven kijken naar de eigen opvattingen en analyse kan zeker wel, evenals het open blijven staan voor de argumentatie die respondenten aan hun mening geven.

Privacy wordt gewaarborgd door middel van anonimiteit van de respondenten. In het geval van bewoners en ondernemers is dit goed mogelijk, van hen hoeven niet veel kenmerken bekend te zijn in het onderzoek. Bij gemeentemedewerkers en projectontwikkelaars ligt dit lastiger, maar ook hier zal niet meer dan een noodzakelijke omschrijving van hun functie worden genoemd, waarmee het noemen van persoonlijke of bedrijfsnamen wordt vermeden. De anonimiteit in het onderzoek zal ook aan de respondenten worden medegedeeld, wat hun deelname aan het onderzoek wellicht comfortabeler maakt.

4.6 Onderzoeksproces

Voordat de resultaten aan bod komen, zal kort het verloop van het onderzoeksproces worden toegelicht. Het werven van respondenten heeft via verschillende wegen plaats gevonden. Via het online platform van Circulair Buiksloterham, buiksloterham.nl, zijn de meeste respondenten benaderd. Daarnaast zijn drie respondenten via de persoonlijke kennissenkring benaderd, een respondent via de website van een lokale onderneming en twee respondenten naar aanleiding van de observatie.

Uiteindelijk zijn zo met veertien respondenten semigestructureerde diepte-interviews uitgevoerd. Deze interviews duurden gemiddeld ongeveer een uur; het kortste interview duurde een half uur, het langste interview anderhalf uur. Na afloop van elk interview is een korte samenvatting geschreven over elke respondent, om weer te geven hoe het gesprek werd ervaren, wat de context was van waaruit de respondent sprak en wat de belangrijkste punten van de respondent waren. Dit is gedaan om bij de latere codering het overzicht te kunnen bewaren en losstaande citaten beter in de grotere context van het interview te kunnen blijven zien. Het doel hierbij was om een zo compleet mogelijk en genuanceerd verhaal te kunnen opbouwen.

Onder de *ecogentrifiers* zijn op verschillende manieren betrokkenen te onderscheiden. Op sommige van de respondenten is de term *ecogentrifier* minder sterk van toepassing, omdat zij al jarenlang in het gebied actief zijn en niet direct bijdragen aan de herontwikkeling. Wel zijn alle

respondenten op verschillende manieren betrokken bij de herontwikkeling van het gebied of bij duurzaam ondernemen in het gebied. Om de manier van betrokkenheid per respondent te kunnen duiden, hebben de respondenten elk een pseudoniem gekregen op basis van de belangrijkste rol die zij in het gebied hebben. Dit is enerzijds op professionele gronden: Verbinder #1, Circulair ondernemer #1 en #2, Architect #1 en #2, Communicatie-adviseur #1, Creatief ondernemer #1 en #2 en ten slotte Stadsdeelmedewerker #1. Anderzijds hebben ook (toekomstige) bewoners van het gebied een pseudoniem gekregen dat bij hun rol past: Zelfbouwer #1, Bewoner #1 en Toekomstige Bewoner #1, #2 en #3. Respondenten aan wie meerdere rollen konden worden toegeschreven, hebben de rol die het belangrijkste is in de context van hun verhaal als pseudoniem gekregen. In de Bijlage 10.2 is deze verdeling van pseudoniemen over de respondenten schematisch weergegeven, evenals een aantal aanvullende kenmerken: geslacht, leeftijd en de duur van het interview.

In de loop van het onderzoek kwam als rode draad naar voren dat de respondenten waarde hechten aan het kleinschalig ontwikkelen, wanneer ze spreken over duurzaam ontwikkelen. Hier is de topiclijst op aangepast, zodat hier meer specifiek naar gevraagd kon worden. De uiteindelijke topiclijst is te vinden in de Bijlagen, als Bijlage 10.4. Een schematisch overzicht van de open codes en de uiteindelijke selectieve codes is te vinden als Bijlage 10.3.

Nadat twaalf van de interviews waren uitgevoerd, moesten deze in een breder kader worden geplaatst door te analyseren hoe de verschillende betrokken *ecogentrifiers* met elkaar interacteren in het gebied en wat hun achterliggende belangen en ambities zijn. Deze gedachte is 26 november 2015 in de praktijk gebracht met een participerende observatie, uitgevoerd bij de Buiksloterham City Innovation Game in Pakhuis de Zwijger te Amsterdam.

Deze middag was een programma met zoveel mogelijk stakeholders georganiseerd rondom het concept van *serious gaming*: spelenderwijs met *real players* discussiëren over de invulling van een gebied, wat tot serieuze uitvoerbare plannen zou kunnen leiden. Dankzij de aanwezigheid van veel personen die binnen de respondentengroep van *ecogentrifiers* konden vallen, was een observatie hier een goede ondersteuning van de afgenomen interviews met individuen uit deze groep. Drie van de respondenten waren ook bij deze middag aanwezig, twee van hen zijn na afloop aangesproken om nog te mogen interviewen. Ook de andere aanwezigen werden op de hoogte gesteld dat er een onderzoeker aanwezig was, die het proces observeerde. Hierbij was het vooral interessant om te letten op de interactie tussen respondenten en de manier van praten over de ontwikkeling van het gebied Buiksloterham. De focus van het observeren lag dan ook op het discours dat werd gevoerd. De uitkomst hiervan kon vervolgens naast de codes van de interviews worden gelegd, ter vergelijking van het beeld dat uit hieruit naar voren is gekomen.

Afbeelding 1: Het speelveld, een plattegrond van Buiksloterham (bron: eigen foto)

Afbeelding 2: Een deel van de aanwezige spelobjecten (bron: eigen foto)

In het midden van de ruimte stond, samengesteld uit vier grote tafels, een grotendeels lege plattegrond van Buiksloterham. Het was aan de deelnemende stakeholders om de ruimte in de loop van de middag invulling te gaan geven, door in drie verschillende rondes hun ambities uit te spreken en anderen bij hun plannen te betrekken. De achterliggende gedachte was om samen invulling te kunnen geven aan het gebied, met een expliciet uitgesproken circulaire ambitie. Het precieze eindpunt hiervan was verder nog onduidelijk. Ook de spelregels mochten in de loop van het spel veranderen, zolang het proces maar organisch zou groeien.

De aanwezige betrokkenen waren in het licht van het onderzoek in twee elkaar wel enigszins overlappende categorieën te plaatsen: enerzijds de meest ambitieuze *ecogentrifiers*, die het er immers voor over hebben een hele middag vrij te maken en anderzijds de betrokkenen die er vanuit hun werk voor zijn uitgenodigd, zoals bijvoorbeeld vertegenwoordigers van gemeente of Waternet. Aanwezig waren een aantal zelfbouwers, architecten, projectontwikkelaars, ondernemers in duurzame energie, een voorzitter van een buurtinitiatief, twee gemeentemedewerkers en een drietal geïnteresseerden uit omliggende gebieden. Opvallende contrasterende of bevestigende punten die uit de observatie naar voren zijn gekomen zullen in de resultaten worden besproken.

5. Resultaten

De resultaten zullen worden behandeld aan de hand van de concepten die voort zijn gekomen uit de codering. Hier is voor gekozen om een beter lopend en vollediger verhaal te kunnen schetsen dan wanneer slechts de deelvragen uit de probleemstelling aan bod zouden komen. Wel zal de structuur in de opbouw van de deelvragen overeenkomen met die in de uitwerking van de resultaten, omdat deze een prettige richtlijn vormt.

5.1 Manifestatie van ecogentrification

Zoals ook uit de probleemstelling naar voren kwam, is het een logisch startpunt van analyse om weer te geven op welke manieren op dit moment een proces van *ecogentrification* te herkennen is en welke bijdrage van duurzaamheid hierin te zien is. In de eerste plaats zal worden beschreven hoe de gesproken *ecogentrifiers* zichzelf zien en wat hen aantrekt aan het gebied, om vervolgens uit te leggen hoe een proces van *ecogentrification* voor hen zichtbaar is.

5.1.1 Gentrification en de gentrifiers

Respondenten beamen dat de mensen die op de ontwikkelingen in Buiksloterham afkomen en zich er vestigen, een bepaald type mens zijn. Regelmatig vielen de termen ‘avontuurlijk’ en ‘geëngageerd’. De eerste bewoners en zelfbouwers kochten hun huizen toen die er nog niet stonden, ze waren ‘pioniers’, bereid om dat financiële risico te nemen en lang te moeten wachten op de oplevering. Toekomstige bewoner #2 legt uit dat lang niet iedereen past binnen dit plaatje, haar project trekt een specifieke doelgroep aan:

“Je moet wel een bepaald type mens zijn, anders voor ons project, past het niet. We zijn allemaal een beetje hetzelfde soort mensen. We houden van pionieren, daar zijn we niet heel moeilijk in, zijn enthousiast, willen er graag voor gaan, houden van avontuur misschien. En er waren ook twee mensen bijvoorbeeld, die waren misschien wat conservatiever, wat ouder, en die haakten ook snel af, want die voelden geen klik. Dus het is denk ik wel een bepaald soort mens.”

Het rauwe imago van de omgeving en de voorzieningen wordt sterk gewaardeerd. Het contrast tussen oude industriële bebouwing en de nieuwbouw vormt een visuele diversiteit die de respondenten zeer aanspreekt. Voor veel *ecogentrifiers* stond dan ook niet duurzaamheid voorop, maar de kansen die Buiksloterham biedt om nog relatief goedkoop voor Amsterdamse begrippen invulling te kunnen geven aan de ruimtelijke omgeving. Ruim kunnen wonen en mee kunnen denken in de vormgeving van de eigen woning en omgeving worden als zeer waardevol ervaren. Wel sluit ecologisch duurzaam ontwikkelen hierbij aan, omdat het wordt gezien als vooruitstrevend. Daarbij gaven de respondenten aan dat de betrokken nieuwe bewoners meer typerende kenmerken

hebben: overwegend wit, hoogopgeleid, creatief en hip. Ook werd aangegeven dat de mensen die er gaan wonen de mentaliteit van de Amsterdamse binnenstad hebben: sociaal betrokken en op zoek naar creativiteit. Het idee van een creatieve en geëngageerde middenklasse die het gebied intrekt lijkt met dit beeld sterk te worden bevestigd. Ook het idee dat er een mate van uitsluiting is van mensen met een andere beleving van 'leuke' gebouwen en voorzieningen, aansluitend bij het idee van *displacement pressure* (Slater, 2009), is hierin terug te zien.

Dankzij de sterk toegenomen populariteit van Buiksloterham zijn de grondprijzen het afgelopen jaar enorm gestegen. Enerzijds ervaren respondenten dit als zeer prettig, hun woning stijgt immers in waarde. Anderzijds leeft er onder respondenten de vrees dat de vrijheid die Buiksloterham typeerde toen zij besloten er te gaan kopen en ontwikkelen zal omslaan in exclusiviteit. Opmerkelijk is dat alle professioneel betrokken respondenten aangaven ook wel in het gebied te willen wonen als ze de kans hadden. Dit illustreert de aantrekkingskracht van de ontwikkelingen in het gebied op de mensen die erbij betrokken raken. Hier is het idee van een *fabric effect* (Knox & Pinch, 2010) op toepasbaar: een dure woningvoorraad en dure grondprijzen zullen er toe leiden dat een rijkere bovenklasse het gebied in zal trekken, op dezelfde manier als de duurzame projecten straks waarschijnlijk bewoond zullen worden door mensen met veel affiniteit met duurzame ontwikkeling.

De respondenten ervaren de recente veranderingen in het gebied overwegend positief. Het populairder worden zal naar verwachting de welvaart, leefbaarheid en het veiligheidsgevoel van de wijk goed doen: het zal er prettiger en levendiger worden. Dit is te zien als een economische en sociale opwaardering (Hamnett, 2008). Ook verwachten respondenten dat de veranderingen tot op zekere hoogte een positieve invloed kunnen hebben op de oudere bewoners. Deze zouden een toenemende toegang tot de rest van de stad kunnen ervaren, zeker nu ook de verbinding met de rest van de stad in de nabije toekomst zal verbeteren, met het openen van de Noord/Zuidlijn en de plannen voor de aanleg van bruggen over het IJ:

“Ik ben heel lang consultant voor jongerenloket geweest, jongeren begeleiden die geen baan en geen schoolopleiding hadden. [...] Dan hadden die enorm veel vrees hier naar de overkant te gaan, ik noemde dat altijd 'Ijvrees'. Die blijven het liefst gewoon hier, achter de contouren van het IJ, lekker veilig. En het hele zien van de aanleg van de Noord/Zuidlijn, volgens mij is dat echt een injectie geweest, dat Noord zich bij de stad is gaan voegen” - Stadsdeelmedewerker #1

Gentrification en een verbeterende infrastructuur bieden vanuit deze redenering mogelijk kansen voor de bevolking van Noord, die zich op deze manier beter bij de gang van zaken in de rest van de stad kan aansluiten. Deze 'voortgang' leidt er toe dat de oorspronkelijke bewoners zich steeds

meer moeten aanpassen aan de gangbare regels van de grote stad. Circulair ondernemer #2 heeft altijd in Noord gewoond en legt uit:

“Ik vind het wel te gek. Maar het verandert ook dingen die niet zo te gek zijn. Noord was een vrijhaven en een vrijplaats. Laatst kwam hier [bij het water naast zijn kantoor] de waterpolitie langs, die mensen hebben allemaal een laatste waarschuwing gekregen dat hun boot weg moet. Er lagen veel meer bootjes, maar dat was juist Noord: leg lekker je boot neer. Bedoel, het zijn allemaal bedrijven, wat maakt het nou uit als iemand hier een boot neerlegt? Ze zijn niet zo mooi, nou en? [...] Nou komt er betaald parkeren. Dat zijn we helemaal niet gewend in Noord. We hebben verschillende collectieven die dat tegenhielden. [...] Het zijn allemaal dingen die veranderen, en dat komt ook daardoor [door de herontwikkeling van onder meer Buiksloterham].”

In feite is dit niet erg, zo vervolgt hij:

“Maar dingen horen ook te veranderen, dat moet ook. En het is ook positief. Want dit is een hartstikke spannend gebied. En daarna wordt dit ook saai, net als Amsterdam. En dan verschuift het weer die kant [verder naar de ring toe] op, zo zal het ook altijd blijven. En dan gaan mijn kinderen weer ergens anders spannende plekken ontdekken. Dus, dat hoort gewoon bij een grote stad.”

Circulair ondernemer #2 spreekt hier een gevoel uit dat alle respondenten kunnen beamen: het klopt dat er veel verandert en dat het niet altijd makkelijk zal zijn, maar zo gaat het nu eenmaal. Toch illustreert de quote ook een gevoel dat de vrijhaven die mensen in de eerste plaats naar Noord trok snel aan het verdwijnen is. Zoals Patch & Slichtman (2014) ook stellen zijn lang niet alle uiteindelijke gevolgen van opwaardering gunstig voor de *ecogentrifiers*. Respondenten erkennen dat daarnaast ook negatieve gevolgen van *gentrification* te verwachten zijn, betreffende de vervreemding en verdringing van de oudere bevolking (Slater, 2009), maar geven allemaal aan dat dit een onoverkomelijk proces is. Het is iets dat in veel grote steden gebeurt en ook altijd zal gebeuren wanneer buurten interessant worden voor een middenklasse. Omdat het een proces is dat op zo'n globale macroschaal te herkennen is, hebben respondenten niet echt het idee hier op lokaal niveau iets aan te kunnen veranderen. Zo legt Communicatie-adviseur #1 uit:

“Het is toch echt een invasie van mensen, dus Noord wordt gewoon voller en drukker en het was al een van de grotere stadsdelen. En ik denk ook, dat zie je nu al in de Van der Pek, dat er een soort verdringing zal plaatsvinden van de oorspronkelijke bevolking. Want de huizen worden gewoon duurder en dat betekent dat bewoners dan denken van nou ja, we gaan maar weg. Dat gebeurt gewoon. Dat is niet anders dan in andere wijken. [...] De oudere bewoners verdwijnen langzamerhand en ja, er komen alleen maar meer, tja, nieuwe mensen bij en dat is toch net weer een ander type mensen, dat is gewoon zo. [...] Daar kan je geen rem op zetten.”

5.1.2. Invloed van duurzaamheid op gentrification

Respondenten geven aan duurzaamheid te zien als een factor die bijdraagt aan de manier waarop Noord verandert. Duurzaam ontwikkelen wordt gezien als de toekomst en vooruitstrevend, daarom past het goed bij de omschreven doelgroep die op Buiksloterham af komt. De meer duurzame en vernieuwende projecten zijn dan ook het meest populair, er leeft onder de nieuwe bewoners een vraag naar duurzaamheid, vertelt Communicatie-adviseur #1:

“Noord begint gewoon steeds interessanter te worden. En dan is het ook toch wel belangrijk volgens mij wat voor soort initiatief je hebt. Je zag het bij die [...] verschillende initiatieven die net vorig jaar zijn ontwikkeld en die beginnen nu ongeveer af te raken. Daarin zag je dat degenen die meer duurzaam waren en die meer daar op inspeelden en met interessante sociale concepten, dat die eerder vol waren dan anderen die wat gewoner waren, als het ware. Dus het is ook wel een specifiek publiek en een specifieke vraag waar dit op inspeelt.”

Op de sociale woningmarkt is de invloed van duurzaamheid volgens sommigen ook te merken. Enerzijds verwijzen respondenten naar de 30-procent-regel van sociale huur -dit percentage van de woningen in ontwikkeling zal sociale huur moeten worden- die gewaarborgd wordt. Anderzijds geven ze ook aan dat de beschikbare sociale huur vervolgens op zich al heel erg duur is. Dit is mede te wijten aan het feit dat het kwalitatieve en relatief duurzaam ingerichte woningen zijn en daarom ook noodzakelijkerwijs duurder in huurprijs; ze raken het plafond van de sociale huurprijs. Sociale huur in het gebied lijkt daarom meer toegankelijk voor kansrijke starters en studenten, niet zo zeer voor een maatschappelijke onderklasse. Dit schetst opnieuw, met behulp van de theorie van het *fabric effect* (Knox & Pinch, 2010), de verwachting dat er een bepaalde uitsluiting zal zijn van mensen met lagere inkomens. Het gebied is voor hen relatief ontoegankelijk (Slater, 2009).

Niet alleen de woningbouwprojecten met duurzame elementen hebben een sterke aantrekkingskracht. Dit geldt ook voor de voorzieningen in het gebied, deze zijn hip. Het hip worden van duurzaamheid leidt tot duurder consumeren. Respondenten herkennen dit in veel van de cafés en de restaurants op de aanliggende NDSM-werf en aan de rand van Buiksloterham. Waar deze begonnen als idealistisch, biologisch en betaalbaar - een plek voor ‘hippies’ - zijn ze inmiddels zo populair dat het alleen nog maar te betalen is door ‘hipsters uit het centrum’, die ‘selfies’ maken terwijl ze een biologische bitterbal eten, legt Circulair ondernemer #1 enigszins grappend uit.

Deze verbreding van de doelgroep is echter nodig om een duurzame ambitie waar te kunnen maken, daar zijn de respondenten het over eens. Dat dit er toe leidt dat er in eerste instantie een soort duurzame elite ontstaat, is volgens sommigen noodzakelijk in het proces. Verbinder #1 legt uit dat dit nodig is om op langere termijn te zorgen dat de hele omgeving kan profiteren van het pionierswerk van een elite:

“Die pioniers vormen wel zo hun eigen groep [...] en dat is dan wel een soort elite, om dat zo te zeggen. Maar dat heb je wel nodig om die circulaire ambitie te waarborgen en dat kun je niet tegengaan. En dat moet je ook niet willen tegengaan. Omdat dan die waarborging van een circulaire ambitie onder druk komt te staan.

Daarom is het ook niet erg.”

Toch vinden anderen het wel enigszins problematisch dat de voorzieningen relatief duur zijn en gericht op de nieuwere bewoners. Meermaals gaven respondenten aan te begrijpen dat iets wat zij ervaren als leefbaarheid, wellicht een gevoel van vervreemding voor anderen oplevert. Circulair ondernemer #2 -die als projectleider bij een sociaal kringloopbedrijf al lang in het gebied werkzaam is- weet het proces van *ecogentrification* en het sociale contrast dat hierdoor ontstaat op een heldere en illustrerende manier uit te leggen:

“De mensen die hier [in de kringloopwinkel] komen zoeken iets wat ze nodig hebben, kleding of een stoel en zijn bereid daar vier, vijf euro voor te betalen want meer hebben ze niet. Dan hebben ze echt iets nodig. Dat zijn niet de mensen die vier, vijf euro voor een bioburger betalen, of 1,75 voor een kop koffie van Max Havelaar bonen. Dat zal nooit hetzelfde zijn. De mensen die hier komen, komen omdat ze hier moeten zijn. De mensen die bij de Ceuvel komen, komen omdat ze daar willen zijn. Omdat ze dat belangrijk vinden. Dat is het grote verschil. De mensen die hier komen weten niet hoe ze zich moeten verwennen en zijn veroordeeld tot hier komen. De mensen die bij de Ceuvel komen, hebben iets met de toekomst, hoe we met de wereld omgaan, hoe het anders kan. [...] Dat is helemaal te gek natuurlijk, dat is heel spannend ook. [...] Jong en creatief, dingen maken en bedenken en zelf doen. En daarom is het niet te vergelijken, denk ik, zo even kort. Die mensen verwennen zich met de gedachte dat ze op een leuke plek zijn: ‘He Jan, je raadt nooit waar ik nu ben?!’ en verwennen zich met: ‘He, doe mij eens een Brouwerij ‘t IJ biertje?!’ Dat soort tenten gaan kapot aan hun eigen succes. Volgend jaar staan daar de Mercedessen en Ferrari’s. Nou ja, misschien geen Ferrari’s. Maar volgend jaar zitten daar hele andere mensen, met elektrische scooters en alles. En nu komen nog de studenten er en de sociaal betrokken types met de die gerecyclede tassen en die fietsen met de losse spatborden.”

5.2 Contrasterende motieven voor duurzaamheid

Opvallend zijn de vele verschillende invullingen die respondenten geven aan het duurzaamheidsbegrip. Het beeld dat duurzaamheid een pluriform containerbegrip is, wordt door de diverse invullingen die respondenten er aan geven sterk bevestigd. Circulair, biologisch, weerbaar, kwaliteitsgericht, design, kleinschalig, veerkrachtig, kostenbesparend, remontabel, ecologisch, recyclebaar, sociaal, cradle-to-cradle, coöperatief; het zijn allen termen die genoemd werden in de antwoorden op de vraag wat duurzaamheid is. Elke respondent kon er net weer een eigen draai aan geven, aansluitend bij de eigen visie en belangen. Zoals ook Adams (2009) beargumenteerd is dit in zekere zin de kracht van het begrip, het spreekt veel verschillende mensen op verschillende manieren aan. Het verschil in uitleg kan tot zekere hoogte worden verklaard door de redenering die respondenten gaven aan hun motivaties om duurzaam te zijn. Deze zijn verschillend, maar grofweg: financieel enerzijds en idealistisch anderzijds. Geen van de respondenten is compleet idealistisch of

compleet financieel ingesteld, deze zijn meer te zien als twee uiteinden van een spectrum, waarop de respondenten van plaats verschillen.

5.2.1 Idealistische logica

Onder de idealistische logica vallen verschillende motiveringen. Deze zijn op te splitsen in ecologisch duurzaam willen zijn en sociaal duurzaam willen zijn. Enerzijds spreken respondenten de wil uit om te investeren in een betere wereld door bijvoorbeeld het toepassen van energiezuinige en ecologisch verantwoorde technieken in hun huis of in hun onderneming, zelfs ook als dit juist betekent dat ze hiermee economische winst mislopen. Anderzijds vinden zij het idee van sociale menging en diversiteit in de buurt heel belangrijk. De circulair ondernemers vertellen:

“Het heetste hangijzer is voor mij verspilling. [...] We weten allemaal dat de aarde opwarmt, we weten allemaal dat mensen niet genoeg te eten hebben, we weten allemaal dat onze grondstoffen opgaan, maar toch blijven we verspillen. Op het moment dat ik deze tafel weggooi en morgen een nieuwe tafel haal, had ik hem ook aan iemand kunnen geven die daar nog iets mee kon. Je bent alleen maar elke keer als je iets weggooit grondstoffen aan het verspillen.” - Circulair ondernemer #1

“Wat de winst is, is wat er niet de verbrandingsoven ingaat. Wat niet naar die grote pijpen gaat waar die rook uitkomt. Dat is de winst. Dus dat plastic gaat rechtstreeks terug naar de bedrijven die daar iets met plastic van maken.” - Circulair ondernemer #2

De ondernemers handelen vanuit het enthousiast en soms zelfs gepassioneerd nastreven van een duurzame ideologie. Zij spreken over economische middelen, maar daadwerkelijk als een middel om te kunnen voortbestaan, niet als doel op zich. Deze respondenten beleven plezier aan recycleren, ze worden enthousiast van de gedachte dat je spullen kunt hergebruiken en zo verspilling kunt tegen gaan en de wereld een klein beetje beter kunt maken.

Dit zelfde enthousiasme over duurzaamheid hebben veel respondenten ook over het gemengd en sociaal betrokken bouwen, waarin de duurzame pioniers, ofwel *ecogentrifiers*, worden gezien als belangrijke of zelfs onmisbare voortrekkers. Zij zijn ideaal om in te zetten in het vormen van een sociaal betrokken gemeenschap, vindt Architect #1:

“De zelfbouwers zijn de meest toffe, enthousiaste mensen die er zijn. Dat noemen wij [de mensen in zijn bureau] de smaakmakers van dit soort bouwblokken. Daarom vinden wij het zo tof dat we dit soort mensen mengen met sociale huurwoningen, met huurders, met gewoon koopappartementen, mensen die wat minder ambitieus zijn om het allemaal zelf te doen maar toch wel in een groene wijk willen wonen. Dus die zelfbouwers, ja, die vinden het allemaal goed, als ze maar groen kunnen zijn gaan ze heel erg ver, veel verder dan professionelere partijen.”

Later geeft hij aan dat deze enthousiaste houding onder druk staat, wanneer de kleine *ecogentrifiers* door de huidige economische koers niet meer de ruimte krijgen om te ontwikkelen.

“Het gevaar dreigt nu heel erg, met de huidige economische ontwikkelingen, dat we weer terugschieten in voorgaande processen. Waarbij we grote stukken grond aan grote ontwikkelaars weggeven. En die maken weer standaard bouwblokken. Dat is onze grootste angst voor Circulair Buiksloterham, in die zin. [...] Ja, met kleinschaligheid, ook de mix krijg je dan automatisch, want je kan elk blok een andere kleur [sociaaleconomische segmenten zijn opgedeeld in kleuren] geven. Dat is een belangrijke orde. En dat mensen zelf in de gelegenheid zijn om woningen te bouwen en dat bouwgroepen ook kavels kunnen kopen, is een heel belangrijke orde om dit [de circulaire ambitie] te laten slagen. Dat moet je niet weggeven. We hebben hier [in het project met een sterke focus op gemengd bouwen] iets ontdekt vinden wij. Iets wat geweldig is, daar moet je die hele wijk mee volmaken. Dat moet je niet weggeven voor het geld.”

Andere respondenten delen deze angst, terwijl tegelijkertijd een focus op economische belangen ook als heel logisch wordt ervaren.

5.2.2 Economische logica

De idealistische logica van respondenten die zeer enthousiast zijn over ecologische en sociale duurzaamheid staat in contrast met een meer economische retoriek. Respondenten benaderen duurzaamheid veelal ook vanuit een economische logica: het moet geld opleveren en er moet een verdienmodel komen. Zo niet, dan is er geen mogelijkheid om op grote schaal duurzaam te zijn. Een grote schaal vereist namelijk geld van investeerders en ondernemers en realistisch gezien willen deze geld verdienen, zo legt Creatief ondernemer #2 uit:

“Tja, ik zat gister met een accountant en die zei: ‘echte ondernemers zijn niet duurzaam, dat interesseert ze ook geen flikker’. Dat zei hij niet met dat woord, sorry. Maar het interesseert hem wel zodra hij er meer aan overhoudt. Dus als het kostenbesparend is of zorgen wegneemt of in ieder geval iets meer van toegevoegde waarde heeft dan het redden van de planeet. [...] Maar ik denk dat dat sowieso het circulaire idee is: het verdienmodel staat wel voorop. Er wordt wel gezegd: ja, circulair is beter voor de wereld, maar ja, het gaat nog steeds gewoon om een economie, en als er niet verdiend wordt is er ook geen economie.”

Sommige respondenten verwijten grote ontwikkelaars, gemeente en investeerders dan ook dat duurzaamheid slechts voortkomt uit economisch eigenbelang. Duurzaamheid en kleinschalige kaveluitgifte waren voor de gemeente goede oplossingen tijdens de crisis, om toch mensen aan het bouwen te krijgen in een gebied dat ‘op zijn gat lag’. Zelfbouwer #1 geeft aan dat hierom ook de regels van het bouwen minder nauw werden genomen; er was meer ruimte voor pragmatische en innovatieve oplossingen, waardoor het zelf bouwen wel rendabel werd. Bij een aantrekkende economie verwachten meerdere respondenten dat *business as usual* terug zal keren, met grote ontwikkelaars die in korte tijd grote woonblokken neerzetten. Wanneer *gentrification* wordt

uitgelegd als de economische opwaardering van het gebied, staat het dus uiteindelijk de circulaire ambitie in de weg:

“Toen [bij de start van Circulair Buiksloterham] was het na de crisis, ruimte voor experiment. Nu is die ruimte er niet meer, want de grondprijzen zijn weer omhoog gegaan. De ruimte voor experiment is er niet meer. Alle ontwikkelaars die grondposities hadden voor de crisis zijn dat nu weer aan het activeren, want ze kunnen weer geld er aan verdienen. Nu komt dus de circulaire ambitie onder druk te staan.” - Verbinder #1

“Ik denk dat dat realistisch is. Tenzij er echt actief actie voor wordt gevoerd of beleid op wordt aangepast. Dat gewoon *business as usual* weer terugkeert. Misschien met een duurzaam sausje, maar, tja...” - Architect #2

Daarnaast wordt tegenwoordig duurzaamheid vaak ingezet als een marketingtool, het ‘duurzame sausje’, los van de daadwerkelijke onderscheidende duurzaamheid, merken verschillende respondenten. Zo vertelt ook Zelfbouwer #1:

“Alle gebouwen die je nu bouwt zijn zeer duurzaam. Het Bouwbesluit vereist namelijk dat je energiezuinig bouwt en dat je op allerlei manieren vergeleken met tien jaar geleden vijf keer zo duurzaam bent, elk gebouw met een bouwvergunning. [...] Daar wordt gretig gebruik van gemaakt door de marketeers van de gemiddelde projectontwikkelaar. Die bouwt namelijk gewoon volgens het Bouwbesluit en zegt vervolgens: ‘zeer duurzaam gebouwd’. Je kunt ook zeggen: dat is waar. Alleen is het eigenlijk gewoon verplicht.[...] In de Buiksloterham is het zo dat er heel erg mee te koop wordt gelopen. Ik noem dat marketing.”

Waar het contrast dus concluderend op gebaseerd is, is het verschil tussen het ervaren van duurzaamheid als doel op zich - een duurzamer ingerichte wereld- en duurzaam als middel om andere doelen na te streven - bijvoorbeeld goede publiciteit of geldelijk gewin. Respondenten die meer aan de idealistische kant van dit spectrum zitten uiten hun ongenoegen over het commodificeren van duurzaamheid door anderen. Zij hebben sterk het gevoel dat duurzaamheid wordt ingezet als een commerciële tool, om er van te kunnen profiteren dat de term hip is geworden. De circulaire ondernemers uiten beiden hun frustratie hierover:

“Vroeger vond ik duurzaamheid een interessant onderwerp omdat het nog in de praktijk werd gebracht door mensen die er geen geldelijk gewin in hadden, maar gewoon de wereld wilden verduurzamen. En nu is het gewoon een commercieel hippe term geworden, waarmee je je kunt identificeren en jezelf een goed gevoel van kunt geven. Zonder dat er bewezen is dat we nu echt heel veel duurzamer bezig zijn.” - Circulair ondernemer #1

“Er zijn mensen die nu opeens het credo circulair gebruiken, dat ik denk: ‘man, laat me niet lachen’. Circulair is een nieuw modewoord. Hele grote bedrijven gebruiken het nu ook, met ander afval, die ook gewoon alles in lcover bakken gooien. Dat ik denk: hoe? Hoe ben jij circulair dan?” - Circulair ondernemer #2

Dit contrast tussen idealistische en economische drijfveren is echter paradoxaal: de ondernemers, architecten en zelfbouwer staan sceptisch tegenover de drijfveren van de grotere spelers,

ontwikkelaars en gemeente, maar zien toch een noodzaak om met hen samen te werken of zouden dit toch graag wel willen. Ze hebben het gevoel vast te zitten in een groter economisch systeem waar de samenleving op gebaseerd is. Ze geven aan een bepaalde mate aan investeringen nu eenmaal nodig te hebben en zien het uiteindelijk als een goede ontwikkeling dat ook commerciële bedrijven zich richten op het toepassen van duurzame maatregelen. Dit leidt er toe dat economische en idealistische drijfveren in de praktijk vaak lastig te onderscheiden zijn, tot frustratie van enkele respondenten, die aangeven te twijfelen aan de vraag hoe goed voor de leefomgeving de uiteindelijke maatregelen daadwerkelijk zullen zijn. Het idee dat duurzame ontwikkeling een begrip is dat volledig commercieel wordt uitgebuit (Luke, 2008) lijkt dus niet volledig op te gaan, voornamelijk in het geval van de kleinere ondernemers is dit niet waar, maar kleinere ondernemers delen wel de vrees dat dit bij grotere ontwikkelaars wel zo is. Deze frustratie was ook sterk te herkennen tijdens de observatie. De ambitie om duurzaam te ontwikkelen, sociaal betrokken te zijn en een wijk van de toekomst neer te gaan zetten liep, net als in de interviews veel gebeurde, vast op het uitblijven van een verdienmodel: de economische logica. Plannen zijn pas uitvoerbaar als er geld mee verdiend kan worden, lijkt de realiteit van de *ecogentrifiers* te zijn.

De omschreven motiveringen van duurzaam ontwikkelen op verschillende schaalniveaus zijn van belang om uit te leggen wanneer wordt gekeken naar de invloed van de duurzame ontwikkelingen in Buiksloterham op het proces van *gentrification*. Het spanningsveld tussen idealistische en economische drijfveren en grote en kleine ontwikkelaars speelt een grote rol voor de invulling die respondenten aan duurzame stedelijke ontwikkeling geven, maar ook binnen de groep respondenten die erg sociaal betrokken zijn is een contrast te herkennen in de manier waarop deze betrokkenheid zich uit. Uit de resultaten kunnen twee verschillende concepten voor sociale betrokkenheid worden onderscheiden, die in de volgende paragraaf worden toegelicht.

5.3 Sociale betrokkenheid bij de buurt

Alle respondenten geven aan het als zeer belangrijk te ervaren dat er veel contact is tussen burens en dat het vooral ook een gemengde wijk moet worden: zowel visueel in de bebouwing, als sociaal in de vertegenwoordiging van verschillende inkomensklassen en in de functie als een gemengd woon- en werkgebied. Respondenten vinden binnen deze gedachte over het algemeen 'veryuppen' en het idee zelf een yup te zijn niet erg, dit is net als *gentrification* onoverkomelijk en hoeft helemaal niet problematisch te zijn, zo lang er maar een mate van toegankelijkheid en menging gewaarborgd blijft. Communicatie-adviseur #1 legt uit:

"Ik vind het zelf niet zo interessant of dat veryuupt of niet. Ja, zo is het nou eenmaal, dat kun je gewoon niet veranderen. Wat wel heel belangrijk is, is dat het een gemengde wijk blijft. Dus daarom is het wel heel

belangrijk dat die sociale huur er blijft. Dus dat vind ik wel iets om voor te pleiten, dat het [de stad] niet echt een soort ghetto's of gated communities krijgt. Want dat zou ik heel slecht vinden. Het is heel belangrijk om die menging te houden, zo veel mogelijk.”

Een mate van sociale cohesie vinden de respondenten dus heel erg belangrijk. De manier waarop deze sociale cohesie wordt gestimuleerd en gewaarborgd is echter voornamelijk gericht op de eigen wijk en de eigen groep van bewoners. In de analyse hiervan is daarom onderscheid gemaakt tussen de waarborging van interne sociale cohesie en de waarborging van de verbinding met omliggende wijken, de oudere bewoners en ondernemers en de historische context van Noord.

Dit verschil komt enigszins overeen met wat Godschalk (2004) aankaart als het verschil tussen leefbaarheid en gelijke toegankelijkheid. Binnen de eigen doelgroep hechten de respondenten namelijk erg veel waarde aan cohesie en een esthetisch mooie wijk, waarbij ook duurzaamheid een belangrijk speerpunt is. Wanneer echter het idee ter sprake komt dat mensen buiten de eigen doelgroep betrokken zouden moeten worden ontstaat er verwarring.

5.3.1 Interne sociale cohesie

Binnen de verschillende projecten die ontwikkeld worden zijn vernieuwende sociale constructies toegepast, die bewoners min of meer verplichten om betrokken te zijn bij de eigen omgeving. Zo zijn er de CPO's, woonprojecten die gebaseerd zijn op Collectief Particulier Opdrachtgeverschap. Hierbij delen de bewoners gemeenschappelijke ruimtes, komen ze veel samen in vergaderingen over onderwerpen als duurzaamheid en leefbaarheid in de buurt en bepalen ze gezamenlijk de verhuur van ondernemersruimtes.

Daarnaast leeft de wens binnen Circulair Buiksloterham om een coöperatie op te gaan richten die deze verschillende projecten en particuliere ontwikkelaars verbindt en de circulaire ambitie op die manier groter kan maken. Ook wordt er gebruik gemaakt van nieuwe virtuele media om de verbinding te zoeken. Het online platform, dat ook gediend heeft als medium om respondenten aan te spreken, zou gezien kunnen worden als een online community die elkaar met *tools* kan ondersteunen en de sociale cohesie bevordert. Daarnaast werd de middag waar een participerende observatie is uitgevoerd, de City Innovation Game Buiksloterham, genoemd als een manier waarop verschillende betrokkenen in de ontwikkeling worden samengebracht.

De toekomstige bewoners zien de intensieve samenwerking en vele vergaderingen met hun toekomstige burens als zeer waardevol. Het laat ze nadrukkelijk nadenken over hoe zij hun buurt willen inrichten en wat zij kunnen betekenen voor elkaar. Ze hechten dan ook veel waarde aan interne sociale cohesie. Zo vertelt Toekomstige bewoner #3 een gevoel van nostalgie en verbondenheid te hebben bij de sociale betrokkenheid van zijn project:

“Ik merk dat waar ik nu woon, ken ik mijn burens amper; ik ken ze bij naam, ik spreek ze niet echt. [...] Vroeger toen ik jong was hadden mijn ouders dat heel erg: ze spraken met de burens, buurtfeestjes, barbecues. Dat is voor mijn gevoel heel lang weggeweest. Iedereen was heel erg op zichzelf. Ik denk dat het een goede ontwikkeling is dat dat echt weer terugkomt, dat mensen met elkaar beginnen te praten en dat je elkaar leert kennen. Heel erg leuk.”

De betrokkenheid van lokale bewoners en ondernemers wordt door veel van de respondenten gezien als essentieel in het laten slagen van de toekomstige wijk als een sociaal en duurzaam gebied. Hiervoor is het namelijk nodig dat er een goede interne economie ontstaat en zijn mensen met affiniteit met duurzaamheid noodzakelijk, legt Architect #1 uit:

“Duurzaamheid en dit fenomeen, zelfvoorzienendheid, dat heeft ertoe geleid om bij de werving van mensen, om te wonen en kavels te kopen, uit te dagen om daar iets mee te doen. Dus dat maakt automatisch dat mensen die hier naartoe komen, daar heel wat mee hebben. [...] En die [kleine kavels] geven we uit en die moeten heel duidelijk zich manifesteren op het gebied van zelfvoorzienendheid, wonen en werken, want we willen zo veel mogelijk dat er een soort interne economie plaatsvindt. Dus we werven aan de voorzijde mensen die heel veel hebben met dit thema. Wat we ook heel belangrijk vinden, want zij zullen die wijk moeten dragen.”

5.3.2 Verbinding met ‘Oud Noord’

In het mee kunnen denken in ontwikkelen ervaren sommige betrokkenen een nieuw speelveld: er zijn veel meer kleine belanghebbenden die mee kunnen praten over de invulling van het gebied, zoals de nieuwe bewoners en de zelfbouwers. Wel geven anderen weer aan dat dit alleen opgaat als de taal van de ontwikkelaars wordt gesproken. In tegenstelling tot de grote mate van tevredenheid die respondenten ervaren over de (toekomstige) interne cohesie van de projecten in Buiksloterham, ervaren zij de verbinding met het zogenaamde ‘Oud Noord’ - de oudere bewoners en ondernemers uit de omliggende arbeiderswijken- als gecompliceerd. Hier worden verschillende redenen voor aangedragen.

Respondenten geven in de eerste plaats aan dit een lastig proces te vinden, omdat de oudere bewoners nu eenmaal heel anders zijn, ze zouden verschillen in mentaliteit. Er lijkt een bepaalde *mismatch* te ontstaan tussen de mensen die heel graag van Noord als geheel een duurzaam ingericht gebied willen maken en de oudere bewoners die in eerste instantie niet zo veel waarde hechten duurzaamheid, voor hen is het geen directe prioriteit. Respondenten geven aan dat daarom een verschillende taal wordt gesproken: waar *ecogentrifiers* hun manier van spreken ervaren als ambitieus, komt dat op de oudere bewoners van Noord misschien wel meer over als hoogdravend. Stadsdeelmedewerker #1 legt dit gevoel uit:

“En mensen die al 20, 30, 40 jaar in die wijk wonen of werken, die waren totaal afwezig [bij een bijeenkomst]. Er zit een enorme *gap* volgens mij tussen wat de idealisten willen en wat er dagelijks mee gebeurt daar. En daar hebben ze wel een enorme weg te gaan. Dus eerst moet je dat beslechten, voordat je de volgende stap kunt nemen. Anders krijg je: ‘we willen zo’n buurt en we willen zo’n buurt’, maar de mensen krijgen meer het idee: ‘er wordt over mij gesproken in plaats van met mij gesproken’.”

Dit heeft mede tot gevolg dat de oudere bewoners niet in grote getalen afkomen op de voorlichtingsbijeenkomsten en vergaderingen over duurzame projecten in Buiksloterham. Enkele respondenten gaven aan dit als het probleem van de oudere bewoners te zien: ze zijn welkom, maar ze komen niet. Echter is de *mismatch* ook hierin voelbaar. “*Er wordt zoveel gekletst*”, vertelt Circulair ondernemer #2. Hij ervaarde de bijeenkomsten waar hij was geweest vaak als een politiek spel, waar het meest werd geluisterd naar degenen met de meest invloedrijke contacten. Het is niet de ‘recht voor z’n raap’ manier van communiceren die de oudere bewoners van Noord zou typeren. Het gevaar hierbij is dat de oudere bewoners negatief gaan denken over de nieuwkomers; meer respondenten die in Noord zijn opgegroeid beaamden het idee te hebben dat een gevoel van ‘schijnheiligheid’ ervaren wordt door ‘Oud Noord’.

Dit gevoel van uitsluiting in de besluitvorming sluit niet aan bij het gevoel dat de deelnemers aan de observatie uitdroegen. Deelnemers van het spel spraken de onderliggende aanname uit dat input van ‘alle’ stakeholders zou worden meegenomen in het vormen van het figuurlijke gebied. Deze aanname dat iedereen die belang heeft bij het gebied ook vertegenwoordigd zou zijn en van zich zou laten horen, werd als zeer waardevol ervaren. Hier zijn echter wel kanttekeningen bij te plaatsen, want de bijeenkomst was op een doordeweekse middag. Groepen die wel -al dan niet indirect- belanghebbend zijn, maar niet in de gelegenheid een hele middag vrij te nemen, hierbij kan gedacht worden aan mensen uit de arbeidersklasse, zijn hier dus wel tot zekere hoogte van uitgesloten. Daarnaast werd het ook als logisch gesteld, dat alle betrokkenen hoe dan ook circulariteit als prioriteit hadden in het ontwikkelen; “*dit is nu eenmaal de toekomst*”, bevestigde een deelnemer. Het zou met het oog op het klimaat en de samenleving ‘pure noodzaak’ zijn. ‘Belanghebbend’ stond in die zin voor de deelnemers gelijk aan ‘gebaat bij een circulaire inrichting’. Het toekomstgericht denken en het besef van een voortrekkersrol in de samenleving als geheel was dan ook sterk terug te zien. Bovendien was het opvallend dat veel van de aanwezigen bij de observatie elkaar al langer kenden. Er was duidelijk sprake van een aanwezig netwerk, dat in het licht van dit onderzoek kan worden gezien als een groep *ecogentrifiers*.

Zowel een relatief hoge exclusiviteit van wonen als het verschillen van mentaliteit over de wil om te vergroenen, worden door Architect #1 aangewezen als obstakels in het verbinden van de Buiksloterham en Noord als geheel:

“Alles wat ontwikkeld wordt nu is veelal koop. Mensen die het aankunnen, al is het met een kleine portemonnee, om te kopen. Dat kan niet iedereen. In Amsterdam Noord zitten ook heel veel mensen die gewoon een te kleine portemonnee hebben. Dus daar hebben ze [oudere bewoners] wel gelijk in: het moet meer gemixt worden. Maar tweede is ook een kenmerkend verschil: deze mensen [oudere bewoners] hebben heel weinig met het vergroenen of het circulaire gedachtegoed. [...] Het is een andere wijk. Mensen [...] die hier komen wonen, die zijn begaan met onze wereldbol. Die willen op een andere manier gaan wonen. Die geloven in een betere toekomst door op deze manier te gaan wonen. En daar zal een blijvend verschil zijn, daar kan ik weinig aan veranderen. Ik hoop alleen dat zij [oudere bewoners] gaan inzien dat het ook ontzettend tof is om zo te wonen.”

Nu hebben niet alle respondenten het idee om zelf alles in de strijd te moeten gooien om heel Noord te gaan verbinden. “*Het is niet zo dat ik met een taart naar Tuindorp ga om mezelf voor te stellen*”, vertelde Zelfbouwer #1 grappend. De oudere bewoners zijn welkom in Buiksloterham, maar niet alle respondenten zien het als hun verantwoordelijkheid om actief de verbinding te leggen. Er heerst onder de respondenten wel het idee dat verbinding gelegd moet worden met de historische en sociale context van Noord. Vaak keerde terug dat het absoluut niet wenselijk is dat Buiksloterham een duurzaam eiland wordt, een enclave of zelfs een *gated community*, die niet past binnen de context van de stad.

Er zijn onder de respondenten ook *ecogentrifiers* die actief het contact op willen zoeken in het dagelijks leven, omdat ze zich bewust zijn van hun eigen plaats in het proces van *gentrification* en hier goed mee om willen gaan. Zo gaf Creatief ondernemer #1 aan gewoon mensen die ze op straat of in de snackbar tegenkomt te vertellen over duurzame projecten waar ze bij betrokken is en vertelt Bewoner #1:

“Het is zo moeilijk, want in principe sta ik negatief tegenover de uiteindelijke effecten van *gentrification* en dat ik uiteindelijk hier ook niet meer zou willen wonen omdat het te gehyped is. Maar ja, ik ben er wel nu, dus ik maak er wel deel van uit, dus is dat moeilijk om te zeggen. Ik ben er niet voor om mensen die hier [in Noord] eerder woonden uitsluiten. Dat is logisch. Maar aan de andere kant, [...] wat ik zelf van plan ben om te doen, omdat ik het best gek vind dat ik zo weinig mensen ken in de buurt en überhaupt heel weinig mensen ken in Noord. Je hebt hier in de buurt een voedselbank zitten en het leek me best leuk om daar te gaan vrijwilligen, om ook wat meer te kijken wat er nog meer allemaal speelt.”

De respondenten lijken het er wel enigszins over eens te zijn dat de verbinding van twee kanten moet komen, het is goed deze op te zoeken, maar ook de oudere bewoners mogen zich opener opstellen. Ook de drie toekomstige bewoners gaven aan graag kennis te maken met de oudere bewoners van Noord. Die interactie wordt als belangrijk ervaren.

Echter wordt door enkelingen benadrukt dat de kant die hier het meest toe in staat is zich dat wel moet beseffen. Hierin wijzen ze de kant van de nieuwkomers aan. Mensen die de circulaire ambitie willen laten slagen op een inclusieve manier die past bij Noord, moeten meer kunnen

enthousiasmeren dan alleen hun eigen groep, legt Stadsdeelmedewerker #1 uit, want duurzaamheid is dankzij de vele voordelen die het kent wel degelijk iets dat voor een breder publiek aantrekkelijk zou kunnen zijn:

“Bij iedereen leeft het gewoon veel breder, en als je het op de juiste manier weet in te bedden en te kanaliseren, mensen erbij te betrekken, dan heeft het kans van slagen, maar dan moet je jezelf daar wel de tijd voor geven. En van de berg af komen.”

Waar de respondenten het over eens zijn, is dat de interactie met de rest van Noord wordt gezien als een noodzaak in het vormen van een toegankelijke en levendige wijk. Tijdens de observatie viel echter ook op dat de plekken waar al andere grondeigenaren of oudere ondernemingen zaten, als een soort grijs gebied werden bestempeld. Hierbij was het idee: ‘dit is bezet, dus hier kunnen we niet zo veel’. Dit bevestigt in zekere mate het idee dat bewoners en ondernemers die op dit moment niet veel interesse in duurzaamheid tonen, ook niet actief worden betrokken.

Respondenten willen, zoals genoemd, niet het idee krijgen dat Buiksloterham een soort enclave binnen de buurt wordt, een afgesloten duurzaam eiland. Regelmatig wordt naar de aanliggende wijk Overhoeks - een nieuwe wijk met voornamelijk luxe woonflats - en ook de relatief nieuwe Amsterdamse wijk IJburg gewezen als voorbeelden van hoe het niet moet. Er zou op die plekken niets te doen zijn; het zijn saaie, ‘dode’ wijken die niets teruggeven aan de stad. Architect #2 is een van de respondenten die de vrees uitspreekt dat Buiksloterham dit voorbeeld zal gaan volgen, al is het nu nog een redelijk gemengd gebied:

“Een beetje het doembeeld is hoe het bij Overhoeks is gegaan. Het zijn gewoon heel inspiratieloze appartementenblokken met heel weinig waarde voor de stad. [...] Het is gewoon puur een soort van vastgoed-beleggings-object. [...] Het is voornamelijk voor de bovenklasse. Er zit dan wel wat sociale woningbouw in een blok, maar de rest is gewoon *gated community*, voor de dure appartementen. Het is niet gezegd dat dat ook gaat gebeuren in Buiksloterham, ik hoop het niet. Er is nu al best wel een leuk mengsel van zelfbouw en wat meer hoogbouw en lofts en weet ik wat. Er is nu wel een menging, maar je ziet ook wel dat de prijzen nu echt extreem hard aan het stijgen zijn.”

Respondenten hebben samenvattend dus sterk de hoop dat Buiksloterham een gemengd, toegankelijk gebied zal worden, dat past binnen de sociale en historische context van Noord. Echter verschillen ze van mening over de vraag wie dan vervolgens de verantwoordelijkheid draagt voor deze sociale waarborging. De circulaire ambitie en onderlinge samenwerking wordt door sommigen sterk gezien als de toekomst van gebiedsontwikkeling, en respondenten zijn zich er ook van bewust dat dit niet altijd aansluit bij de belevingswereld van het heden en verleden van het gebied.

Dit heeft voor de uitwerking in de praktijk de consequentie dat, zoals besproken, de respondenten vooral bezig zijn met het opbouwen en waarborgen van een interne sociale cohesie

tussen mensen die allemaal duurzaamheid erg belangrijk vinden. Anderzijds worden bij externe sociale cohesie grote vraagtekens gezet. Theoretisch gezien is het dus van belang om een onderscheid te maken tussen interne en externe sociale cohesie. Dit onderscheid lijkt op het onderscheid dat Godschalk (2004) maakt tussen leefbaarheid en gelijke toegankelijkheid, alleen ligt hierbij niet de focus op het gebruik van het uiteindelijke gebied, maar meer op de betrokkenheid in besluitvormingsprocessen en projecten.

5.4 Ideaalbeelden en kanttekeningen

Voor dit beschreven vraagstuk, waarin het streven naar een circulaire toekomst enigszins lijkt te contrasteren met de sociale werkelijkheid van de oudere bewoners en ondernemers, dragen de respondenten verschillende oplossingen en ideaalbeelden aan, die deels ook al worden uitgevoerd. Hierbij vallen door henzelf of door andere respondenten ook de nodige kanttekeningen te plaatsen.

Over wie de verantwoordelijkheid draagt voor een sociale waarborging, met een landelijke tendens waarin de gemeentelijke overheid steeds meer terugtrekkend is (Musterd & van Gent, 2015), heerst verdeeldheid en verwarring. Wel zijn enkele mogelijke vangnetten en oplossingen terugkerend aangedragen, door verschillende respondenten. Al eerder kwam ter sprake dat alle respondenten aangeven in hoge mate waarde te hechten aan het idee van een gemengde stad. Dit geldt voor de functies in de buurt en visueel in de architectuur van de bebouwing, maar zeker ook op sociaal niveau. Respondenten geven aan dat dit idealiter tot stand komt en een uitwerking heeft zoals in 'oude steden': het moet organisch groeien en een passende afspiegeling van de samenleving zijn. Hier schort het volgens velen in Buiksloterham nog wel aan. Wanneer gesproken wordt over gemengd bouwen en een sociale mix, wordt meermaals gewezen naar hetzelfde project -het project van Architect #1- maar wordt daarbij ook verteld dat dit een voor Buiksloterham uniek project is. De meeste projecten worden als overwegend exclusief ervaren.

Bottom-up ontwikkelen en kleinschaligheid worden door veel respondenten, naast en voor sommigen zelfs meer dan circulariteit, gezien als de gedroomde toekomst van gebiedsontwikkeling. Het idee leeft dat het individu een betrokken stadsontwikkelaar wordt wanneer deze zelf woning en wijk kan vormgeven. Deze overtuiging dat mensen zelf het beste hun eigen omgeving kunnen inrichten domineerde ook het discours tijdens de observatie. Een belangrijke factor die hier in mee lijkt te spelen is de drang naar een gevoel van vrijheid, zowel ruimtelijk als vrijheid van regels en bemoeienis. Meer dan duurzaamheid op zich, waarderen veel respondenten deze vrijheid in het gebied: ze zijn vrij om zelf hun omgeving vorm te geven. Als duurzaamheid daar goed mee samengaat, is dit mooi meegenomen, maar het is niet een eerste prioriteit. Zodra duurzaamheid de vrijheid in de weg staat, zullen enkele respondenten dan ook de afweging maken dan maar iets

minder duurzaam verantwoord te zijn. Dit creëert betrokkenheid en enthousiasme onder de bewoners en ondernemers, die hierdoor zelf ervoor zouden kunnen zorgen dat de buurt zowel sociaal als ecologisch duurzaam wordt. Bepaalde duurzame regels en vereisten stellen aan de particuliere ontwikkelaars lijkt dus ook niet iedereen een goed idee:

“Ik heb er een beetje moeite mee in dit soort gebieden als we ermee eindigen dat we allemaal hetzelfde moeten vinden, juist omdat het zo’n voorbeeldgebied zou zijn, waar ik mijn vraagtekens bij zet. Dat iedereen dan alleen maar er mag wonen als ‘ie superduurzaam is, dat je een soort instemmingsprocedure moet krijgen voor nieuwe kavels, waar zijn we dan mee bezig? Dat ongecompliceerde is ook wel gezond.” - Zelfbouwer #1

Hierop wordt als kanttekening de vrees uitgesproken dat Buiksloterham te veel uit ‘eilandjes’ zou bestaan. Wanneer vrijheid boven ecologische en sociale duurzaamheid wordt gesteld, krijgen sommigen het gevoel dat iedereen dan maar gewoon iets gaat doen, terwijl er verwarring heerst over de vraag wie nu het algemeen belang behartigt.

Hierbij aansluitend hebben enkele respondenten moeite met het idee dat een circulaire coöperatie een nieuwe hiërarchie kan gaan opleggen. In het gebied zijn aanjagers actief die zich profileren als voortrekkers en verbinders in het nastreven van een circulaire ambitie. Zij vervullen een nieuwe rol, die als handig en door sommigen zelfs als noodzakelijk wordt ervaren, in het duurzaam ontwikkelen van Buiksloterham. Dit levert echter ook een hiërarchie op waarin niet iedereen zich per definitie wil scharen achter de mening van de aanjager. Onder verschillende respondenten leeft een mate van frustratie over medeburgers die naar instanties toe verkondigen de complete bevolking te vertegenwoordigen, maar er wordt ook aangegeven deze mensen wel degelijk nodig te hebben om duurzame ontwikkeling voor elkaar te krijgen.

Een aangedragen oplossing om de verbinding met anders denkende bewoners en ondernemers te leggen is al eerder ter sprake gekomen, dat is het op gelijk niveau communiceren met bewoners en ondernemers die in de eerste plaats niet zo zeer warm worden van alle ontwikkelingen. Er zou meer interactie in de fysieke omgeving moeten plaatsvinden, door deze mensen letterlijk op te zoeken en te vertellen over de plannen. In die verbinding leggen is het volgens Stadsdeelmedewerker #1 essentieel om niet belerend over te komen, maar om met een open houding en een gezonde dosis zelfkritiek de circulaire ambitie te benaderen:

“En die [verbinding] bereik je niet door als een soort goeroe met je ideeën te komen, maar door in gesprek te gaan. En door heel erg jezelf open te stellen voor die Amsterdammer die daar woont en jezelf kwetsbaar durven op te stellen: je eigen idee ter discussie te durven stellen. Ook je eigen idee en je visie, ter discussie durven stellen. [...] En ook, als iemand er een ander idee over heeft, dat er misschien nog wel alternatieven zijn.”

Op die manier zou nog een hele nieuwe doelgroep veel meer te enthousiasmeren zijn. Enkele respondenten ervaren dit als een essentieel punt in het voorkomen dat Buiksloterham een duurzame enclave wordt, zo vervolgt Stadsdeelmedewerker #1:

“Ik heb er wel een bepaald gevoel bij. Vooral dat het een samen-buurt is, echt een samen-buurt. En dat de kapper ook een brood verkoopt is natuurlijk prima, maar dat moet wel echt samen en niet in de hand van een aantal. Voorkomen dat het elitair wordt, dat er een tweedeling ontstaat. Je krijgt een tweedeling als je niets met zo’n wijk doet. Terwijl je nu de kans hebt om het juist, deze kans krijg je daar op de Ham [Buiksloterham] in de komende honderd jaar niet meer.”

In het betrekken van andere bewoners zien meerdere respondenten onderwijs als een belangrijke verbindende factor, waarbinnen veel kansen liggen. Via scholen zouden contacten ontstaan en kan ook een circulaire ambitie overgedragen worden, onder het mom: ‘kinderen zijn de toekomst’. Meerdere respondenten schetsen ideeën voor concepten waarbij duurzaam en sociaal beleid geïntegreerd zouden kunnen worden. Zo kwam Circulair ondernemer #2 met het idee van een circulaire afvalstort in de wijk, wat ook een sociaal leer- en werkbedrijf voor jongeren uit de buurt zou kunnen zijn. Hij en ook anderen gaven hierbij aan dat het ontzettend moeilijk is om dit soort projecten van de grond te krijgen, door een gebrek aan steun met financiële middelen en een gebrek aan de juiste contacten binnen de politiek.

Hierin komt opnieuw de rol van de gemeentelijke overheid aan bod. Hoe moet deze zich idealiter opstellen, in het licht van een terugtrekkend sociaal beleid? Een aantal respondenten is sceptisch. Ze hebben een haat-liefde verhouding met de overheid en stuiten vaak op verouderde regelgeving die een rem zet op het circulair kunnen ontwikkelen. De gemeentelijke overheid wordt gezien als een ‘log systeem’, dat zich volgens sommigen maar beter helemaal niet zou bemoeien met de ontwikkeling. Net als in de interviews, kwam ook in de observatie de als problematisch ervaren rol van de overheid ter sprake. Er leefde frustratie over verouderde wetgeving, die de ambitieuze en innovatieve plannen in de weg staat. Dat de overheid een log orgaan is, werd beaamd door de aanwezige gemeentemedewerkers. Op de kritiek reageerden zij door toe te geven ook te lijden onder de bureaucratie. Ze gaven aan dat de gemeente niet gezien moet worden als ‘een ding’, maar als een organisatie met heel veel verschillende lagen. Dit gold ook voor de medewerkers van de energieleverancier en het waternetwerk, zij hebben te maken met veel managementlagen.

Hierbij is het belangrijk onderscheid te maken tussen de ambtenarij en de politiek - een onderscheid dat veel respondenten aangeven te herkennen. Creatief ondernemer #2 verheldert dit:

“Je hebt de gemeente, en je hebt de politiek en je hebt de ambtenarij. Dat zijn twee hele verschillende dingen. Een ambtenaar pakt het beleidsboekje erbij en zegt, dit is het beleid, en hangt daarna dan ook de telefoon op.

Maar het schijnt zo te zijn dat je via de politiek, maar dan moet je wel weten wie in de politiek, dan weer

invloed kan uitoefenen op het beleid en op die ambtenaar. [...] Dat is wel spannend. Het is ook wel een beetje zoeken in wat voor vorm je dat moet gaan doen, en hoe je dat moet gaan doen. Ik vind het een heel lastig traject.”

Over dit punt, het politieke spel en de belemmerende werking van bureaucratie, heerst frustratie onder meerdere respondenten. Het idee leeft dat degenen die het netwerk en het wereldje het best kennen en het meest overtuigend hun verhaal kunnen vertellen, de rest van de bevolking overschaduwden. Dit politieke spel wordt gezien als ondoorzichtig en oneerlijk.

Ook Stadsdeelmedewerker #1 geeft aan te herkennen dat bepaalde mensen die de overheid opzoeken en goed hun verhaal weten te vertellen soms te snel worden geaccepteerd als vertegenwoordigers van alle betrokkenen. Dit heeft hij in het verleden in andere situaties ook wel meegemaakt. Volgens hem zouden ambtenaren de actieve rol van kritische verbinder tussen ‘de straat’ en het beleid moeten blijven spelen, en zelfs beter moeten spelen, als zogenaamde *street level bureaucrats*.

De rol van de overheid in gebiedsontwikkeling verandert dus, maar mag niet verdwijnen: het moet in de ogen van de respondenten een meer faciliterende rol zijn die beter aansluit op de dagelijkse werkelijkheid. Idealiter behoudt de overheid de regie, maar met meer inmenging van andere belanghebbenden en meer transparantie. Wel heerst er verwarring over de rol van de overheid, die enerzijds terugtrekkend op ontwikkelingsgebied en anderzijds bemoeiend met regelgeving is: respondenten ervaren een lacune in wie er nu het algemeen belang gaan behartigen en in hoeverre van hen gevraagd mag worden te participeren. Hier zijn de meningen sterk over verdeeld.

Een typerend terugkerend element onder alle respondenten is het vasthoudende geloof in de kracht van het individu ten opzichte van de overheid; de kracht van *bottom-up*. De respondenten hebben wel degelijk sociale idealen en willen het graag zelf oplossen, los van de belemmerende regelgeving. Nu lukt dit concluderend in Buiksloterham om de verscheidene geschetste redenen heel aardig, juist omdat er een groep zeer betrokken mensen actief is. De vraag is of deze benadering structureel een oplossing kan zijn, zeker in het licht van Buiksloterham als experimenteerzone voor de toekomstige stad en de ‘dreiging’ van toenemende economische belangen.

6. Conclusie

In dit onderzoek is op zoek gegaan naar de rol die duurzame stedelijke ontwikkeling speelt in een proces van *gentrification* in Buiksloterham. Wanneer de resultaten met de theorie worden vergeleken kan een aantal zaken worden geconcludeerd. Deze zullen worden besproken aan de hand van de deelvragen, om vervolgens de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden.

De eerste deelvraag luidde: *In hoeverre manifesteert een proces van ecogentrification zich in Buiksloterham?* Het antwoord hierop is dat er duidelijk bepaalde processen manifesteren, die duiden op *ecogentrification*. Zo ervaren respondenten enerzijds de klassieke processen van *gentrification*: het enorm snel stijgen van de grondprijzen en het duurder worden van horecavoorzieningen. Volgens de theorie van Slater (2009) kan dit leiden tot uitsluiting, waarbij oudere bewoners van Noord niet eenvoudig in de wijk kunnen gaan wonen en waarbij de voorzieningen niet aansluiten op de mensen met lagere inkomens. De respondenten zelf zien dit als iets onoverkomelijks, een proces dat niet te stoppen is. Ook blijkt uit de ervaringen van de respondenten dat het Amsterdam Noord juist veel goeds brengt, als een opwaardering in fysieke en economische zin die de leefbaarheid vergroot (Hamnett, 2008). Respondenten die al langer in Noord wonen of werken geven aan dat het straatbeeld sterk verbeterd is. Een duurzame ambitie lijkt hierbij aan te sluiten en aan bij te dragen, duurzaam en circulair worden gezien als hip en lijken tot duurder consumeren te leiden.

Ook komen de motivaties en kenmerken van de bewoners overeen met die van *ecogentrifiers*, zoals vanuit de theorie is opgesteld. Gesproken kan worden van een 'hippe' middenklasse die het gebied intrekt, aangetrokken door de rauwe omgeving, de relatief betaalbare woningen of kavels, de ligging en bereid om financiële risico's te nemen. Ze typeren zichzelf veelal als pioniers. Dit beeld sluit goed aan bij het beeld dat Patch & Schlichtman (2014) schetsen van *gentrifiers*. Ook trekt het idee van duurzame ontwikkeling hen aan, dit komt overeen met hun persoonlijke idealen. Ook op deze manier manifesteert zich een proces van *ecogentrification*.

Vervolgens was de tweede deelvraag: *Welke invulling geven ecogentrifiers aan de duurzame stedelijke ontwikkeling in Buiksloterham?* Het antwoord op deze vraag is niet eenduidig te geven voor alle respondenten, maar lijkt af te hangen van onderliggende motiveringen voor duurzaamheid. Deze zijn enerzijds idealistisch over sociale en ecologische aspecten van duurzaamheid en anderzijds gericht op economische aspecten. Alle respondenten vinden dat met een duurzame wijk ook de waarborging van sociale menging gemoeid is, maar zij geven wel aan dat dit in contrast staat met een ecologisch duurzame inrichting en economische belangen. Er is namelijk geen goed verdienmodel dat sociaal wonen, circulair wonen en ook nog optimaal financieel gewin kan verenigen. Daarom zullen respondenten die overwegend meer waarde hechten aan economische motieven, eerder stellen dat zij minder duurzaam zijn zodra het hen te veel geld of moeite kost. De respondenten met meer idealistische motieven, daarentegen, zien een Buiksloterham voor zich die volledig circulair, sociaal gemengd en ook toegankelijk is en willen daar heel veel moeite in steken. Zij zien waarde voor een gebied niet als iets dat alleen in geld is uit te drukken. Echter erkennen ook zij dat duurzaamheid niet per se voor iedereen betaalbaar is en dat ze sterk gebonden zijn aan financiële middelen. Duurzaamheid lijkt zeker geen compleet lege huls te zijn in Buiksloterham, er

zijn projecten die zeer actief bezig zijn met de vraag hoe duurzaamheid op een inclusieve manier mogelijk is. Toch herkennen veel respondenten wel het beeld dat duurzaamheid door gemeente en bedrijven wordt ingezet als *marketingtool*, terwijl er over getwist kan worden hoe duurzaam en vooral betaalbaar de betreffende projecten precies zijn (Luke, 2005).

Dit sluit aan bij de beantwoording van de derde deelvraag: *Hoe ervaren betrokken ecogentrifiers hun eigen rol binnen een proces van ecogentrification?* De respondenten geven allen aan dat verandering van de buurt en van Noord als geheel onoverkomelijk is en tot op zekere hoogte juist ook erg gewenst. Het is een proces dat ze in de hele stad en veel andere steden ook herkennen en dat volgens hen altijd zal gebeuren. Wel vinden respondenten dat tegen negatieve kanten van *ecogentrification* iets gedaan moet worden, overwegend vinden ze ook dat dit nu nog niet voldoende gebeurt: er zijn heel weinig projecten die iets doen met sociale toegankelijkheid. Als oplossingen hiervoor dragen ze vooral methoden aan die bevorderlijk zijn voor de interne sociale cohesie, zoals collectief ontwikkelen en elkaar betrekken door veel te vergaderen. Het betrekken van de sociale en historische context van Noord als geheel –externe sociale cohesie- is echter nog problematisch, ervaren meerdere respondenten. Er lijkt sprake te zijn van een *mismatch* als het gaat over de manier van communiceren en de belangen van de nieuwere bewoners en ondernemers ten opzichte van de oudere bewoners en ondernemers.

Wat de interne inclusieve duurzame ontwikkeling betreft, wordt in veel projecten dus aan de pijlers die vanuit de theorie worden aangedragen redelijk goed voldaan. Bewoners kunnen in de besluitvorming meedoen (Pearsall, 2010) -al zijn niet alle respondenten te spreken over de hiërarchie die zij wel ervaren- en respondenten verwachten een leefbare omgeving te kunnen ontwikkelen. Wel herkennen respondenten in het wonen en consumeren een financiële drempel (Dale & Newman, 2009). Duurzame voorzieningen zijn duur en de mate van sociale woningbouw voldoet aan de wettelijke verplichting, maar zou volgens de meeste respondenten wel meer mogen. Respondenten voelen zich voor deze interne cohesie in sterke mate verantwoordelijk. Wat betreft de invloed van duurzame ontwikkeling op de externe sociale cohesie, binnen de context van Noord als geheel, valt er volgens de respondenten nog veel te verbeteren. Zij betwisten echter wie hier de verantwoordelijkheid voor draagt. Enerzijds hebben respondenten niet het idee zelf de verbinding op te moeten zoeken, anderzijds voelen respondenten die wellicht iets meer idealistisch ingesteld zijn wel een behoefte om de sociale context van Amsterdam Noord te betrekken bij hun plannen. Dat deze interne en externe cohesie van elkaar verschillen, werd tijdens de observatie in zekere zin bevestigd. Hier viel het belang van een intern netwerk op en werd met weinig woorden gesproken over de historische context van het gebied en bewoners en ondernemers die niet zo zeer de behoefte voelen aan te sluiten bij een circulaire ambitie. Ten slotte zien de respondenten de

duurzame ontwikkeling momenteel overwegend als iets elitairs (Checker, 2010), maar zien zij ook de noodzaak hiertoe in een proces naar een duurzamere samenleving: er zijn voortrekkers nodig. In die zin leggen zij de eigen rol uit als goed voor de samenleving en verwachten zij dat ook anderen hier uiteindelijk van kunnen profiteren.

De vierde deelvraag was in het verlengde hiervan gericht op de oplossingen die respondenten aandragen en luidde: *Welke oplossingen zien ecogentrifiers voor de sociale gevolgen van ecogentrification?* Respondenten zoeken deze in kleinschalig ontwikkelen -wat automatisch tot menging zou leiden- en een andere, meer faciliterende rol van de overheid. Deze zou meer op lokaal niveau moeten kijken naar sociaal waardevolle projecten en deze stimuleren, bij gebrek aan een verdienmodel. Enkele respondenten zien ook voor *ecogentrifiers* de taak om actief interactie op te zoeken en meer rekening te houden met 'Oud Noord'. In deze zin valt te adviseren dat de overheid bij het steunen van dergelijke lokale projecten rekening houdt met de mate waarin de interne en externe sociale cohesie worden bevorderd. Dit zijn belangrijke punten waarop projecten dienen te worden gestimuleerd.

Naar aanleiding van het beantwoorden van de deelvragen kan op een hoofdvraag een genuanceerd antwoord worden gegeven: *Hoe ervaren betrokken ecogentrifiers de invloed van duurzame stedelijke ontwikkeling op gentrification in Buiksloterham in Amsterdam Noord?* Zoals gezegd ervaren de respondenten de duurzame ontwikkeling als iets dat meespeelt in het proces van *ecogentrification*: het draagt er aan bij dat de buurt in waarde stijgt. De buurt is door de enorm gestegen populariteit steeds exclusiever aan het worden. Ondanks dat de respondenten deze exclusiviteit niet prettig vinden, hebben ze het idee dat het een onoverkomelijk proces is. Wel zien respondenten in aspecten van duurzame stedelijke ontwikkeling kansen om de negatieve gevolgen van *gentrification* te remmen, alleen dan zal er meer oog moeten komen voor de sociale context van Noord als geheel en zijn er voortrekkers nodig die dit als heel belangrijk ervaren. Hierbij is het van belang het onderscheid tussen interne en externe sociale cohesie te herkennen. De rol van duurzame stedelijke ontwikkeling binnen een proces van *ecogentrification* kan vormen van uitsluiting voorkomen, maar dan zal het op zo'n manier moeten worden uitgevoerd dat de sociale aspecten –interne en externe sociale cohesie- in de besluitvorming en uitvoering even zwaar meewegen als economische en ecologische aspecten. 'Een beter milieu begint bij jezelf'? Respondenten lijken dit idee te beamen, maar er zal toch ook met anderen en andersdenkenden rekening gehouden moeten worden, om daadwerkelijk een duurzamere wereld te kunnen inrichten.

7. Discussie

Binnen dit onderzoek is de veranderende rol van de overheid essentieel. De garantie dat elke toekomstige stadsbuurt aanjagers zal hebben, dat overal mensen het ondernemerschap in zichzelf inzetten om te investeren in een sociale buurt, lijkt niet gegeven te kunnen worden in een samenleving waarin stedelijke segregatie juist alleen maar toeneemt (Musterd & van Gent, 2015). De isolatie van armere segmenten als gevolg hiervan, werkt namelijk juist tegen dat mensen in die specifieke buurten zich kunnen organiseren in allerlei leuke en goede initiatieven. Enerzijds is het kleinschalig ontwikkelen de oplossing om duurzaam te kunnen bouwen. Anderzijds is het vanaf dat moment de verantwoordelijkheid van de betreffende partij die hier ontwikkelt. In Buiksloterham gaat dit vooralsnog bij een aantal projecten goed: men wil graag een sociale mix. Er worden wel degelijk projecten ontwikkeld waar zo veel mogelijk rekening wordt gehouden met zowel een ecologische als een sociale dimensie. Dit is echter lang niet bij elk project het geval en het is aan de individuele ontwikkelaars om hier al dan niet rekening mee te willen houden. In gebieden als Buiksloterham liggen in deze zin kansen om, met behulp van lokaal ontwikkelen, de negatieve effecten van *gentrification* te remmen. Dit biedt een goede leerschool, maar echter vooralsnog geen structurele oplossing. *Ecogentrification* kan dus in de uitwerking anders zijn dan klassieke *gentrification*, maar dit vergt de inzet van mensen die lokaal zeer betrokken zijn en zich verantwoordelijk voelen de duurzame ambitie te combineren met sociale zekerheid.

Een aanbeveling aan beleidsmakers zou vanuit dit onderzoek dan ook zijn om lokaal initiatief op kleine schaal te stimuleren, onder de voorwaarde dat deze projecten vervolgens ook daadwerkelijk toegankelijk zijn voor de lagere inkomensklassen. Er dient beter onderscheid te worden gemaakt tussen de interne sociale cohesie van de eigen betrokken doelgroep en de externe sociale cohesie met de omgeving van het betreffende project of gebied. Om hier beter op in te kunnen spelen zullen de behoeftes en mogelijkheden van deze al langer aanwezige groepen in Noord beter moeten worden onderzocht, zodat gezocht kan worden naar punten van aansluiting. Hoe is duurzaamheid interessant te maken voor een doelgroep die hier niet uit zichzelf in geïnteresseerd is? Dat is een vraag die vervolgonderzoek verdient. In Buiksloterham is een sterke drang naar invloed van onderop te herkennen, maar in wijken waar deze manifestatie van *bottom-up* initiatief niet of in mindere mate aanwezig is, zal het gebrek aan steun van een lokale overheid waarschijnlijk meer problematisch zijn. De 'nieuwe' rol van beleidsmakers zal dus idealiter ook op elke verschillende lokale schaal bekijken wat de behoefte is. Gezien het neoliberale beleid van de overheid (Musterd & van Gent, 2015) is het maar de vraag of dit te realiseren is.

Er zijn bij dit onderzoek natuurlijk de nodige kanttekeningen te plaatsen en er zijn punten waarop dit onderzoek tekort schiet. Zo kan niet met enige zekerheid worden gesteld dat de

gesproken veertien respondenten representatief zijn voor een hele groep mensen die te zien is als *ecogentrifiers* in Buiksloterham. Aangezien de meerderheid van de respondenten is gevonden via de website van de *online community* Circulair Buiksloterham, is het niet verbazingwekkend dat de respondenten zich relatief betrokken voelen bij de buurt, ze hebben immers al de moeite genomen een profiel op de website aan te maken. Hetzelfde gaat op voor de mensen die aanwezig waren bij de observatie. Deze kwamen waarschijnlijk voor een groot deel met het idee hun eigen gedroomde plannen neer te zetten. Het is dus ook niet verwonderlijk dat de sociale context daarbij een mindere prioriteit had tijdens de middag. Mensen die op een andere manier tegenover de ontwikkelingen staan zijn voor onderzoek dan ook lastiger te vinden, maar zullen naar verwachting wel degelijk bestaan. Hier dient rekening mee gehouden te worden bij het interpreteren van de resultaten.

8. Reflectie

Reflecterend op mijn onderzoek en het onderzoeksproces ben ik erg tevreden. Het was een zeer leerzaam proces: wat betreft het onderwerp van onderzoek, maar ook zeker wat betreft mijn rol als wetenschappelijk onderzoeker. Ik heb ontdekt dat ik veel plezier beleef aan het doen van onderzoek. Natuurlijk ben ik ook struikelblokken tegen gekomen en zat niet alles altijd evenzeer mee. Ten eerste was het lastig om het theoretisch kader in te kaderen; het liefst had ik er nog twintig andere theorieën bij betrokken. Wel ben ik ervan overtuigd dat de gekozen literatuur het best aansluit bij de uiteindelijke focus van het onderzoek. Aangezien mijn respondentengroep een groep mensen is met erg volle agenda's en er enorm veel belangstelling is voor de ontwikkelingen in Buiksloterham, was het in het begin lastig om op gang te komen met het regelen van interviews. Achteraf is dit geen enorm groot probleem gebleken.

Daarnaast heb ik bewust geprobeerd om tijdens de interviews mijn eigen mening zo goed mogelijk neutraal te houden, ik wilde het gesprek niet kleuren en zo eenvoudig mijn eigen beleving bevestigd krijgen. Dit was soms lastig, omdat ik ook niet kan ontkennen dat ik een erg sterke eigen mening heb over dit onderwerp. Ik zal dan ook niet proberen om te ontkennen dat mijn onderzoek subjectieve elementen kent, eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ik de keuze voor de focus van mijn onderzoek mede heb laten leiden door mijn eigen beleving. Ik geloof echter dat in wetenschappelijk onderzoek dit een onoverkomelijk proces is: je maakt keuzes als onderzoeker, omdat je die in wetenschappelijke zin relevant acht.

9. Literatuurlijst

- Aarts, C., Pellikaan, H. & van der Veen, R. (1995). *Sociale dilemma's in het milieubeleid: een perspectief op motieven, voorkeuren, intenties en het gedrag van burgers*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Adams, W.M. (2009). *Green Development: Environment and Sustainability in a Developing World*. London: Routledge.
- Atkinson, R. (2003). Misunderstood savior or vengeful wrecker? The many meanings and problems of gentrification. *Urban Studies* 40 (12), 2343-2350.
- Atkinson, R. (2004). The evidence on the impact of gentrification: new lessons for the urban renaissance? *European Journal of Housing Policy* 4(1), 107-131.
- Brundtland, H. (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press, for the World Commission on Environment and Development.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*. Oxford University Press.
- Checker, M. (2011). Wiped Out by the "Greenwave": Environmental Gentrification and the Paradoxical Politics of Urban Sustainability. *City & Society* 23, 210-229.
- Circulair Buiksloterham (2015). *Een Living Lab voor circulaire gebiedsontwikkeling: Circulair Buiksloterham. Visie & Ambitie*. Amsterdam: Creative Commons.
- Circulair Buiksloterham Community (2015). Geraadpleegd op 11 oktober 2015, via: <http://buiksloterham.nl/>.
- Dale, A. & Newman, L.L. (2009). Sustainable development for some: green urban development and affordability. *Local Environment* 14, 669-681.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Building Theories from Case Study Research. *The Academy of Management Review*, 14(4), 532-550.
- Freeman, L. & Braconi, F. (2004). Gentrification and displacement: New York City in the 1990s, *Journal of the American Planning Association* 70, pp. 39-52.
- Gemeente Amsterdam (2015). Duurzaamheid Buiksloterham. Geraadpleegd op 20 september 2015, via: <https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/bouwprojecten/bouw/gebiedsontwikkeling/buiksloterham-woon/duurzaamheid/>.
- Gemeente Amsterdam (2015). Buiksloterham: herontwikkeling tot werk- en woongebied. Geraadpleegd op 20 september 2015, via: <https://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/bouwprojecten/bouw/gebiedsontwikkeling/buiksloterham-woon/>.
- Godschalk, D. (2004). Land use planning challenges: coping with conflicts in visions of sustainable developments and liveable communities. *Journal of American Planning Association*, 70(1), 5-13.

- Haffner, J. (2015, 6 mei). The dangers of ecogentrification: what's the best way to make a city greener?. *The Guardian*. Geraadpleegd op 20 september 2015, via <http://www.theguardian.com/cities/2015/may/06/dangers-ecogentrification-best-way-make-city-greener>.
- Hajer, M. (2014). On being smart about cities. Seven considerations for a new urban planning & design. In Hajer, M. and Dassen, T., *Smart about cities. Visualising the challenge for 21st century urbanism*, p. 11-43. Rotterdam: nai010 publishers/The Hague: PBL.
- Hamnett, C. (2008, 11 juni). The regeneration game. *The Guardian*. Geraadpleegd op 4 oktober 2015, via: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/jun/11/housing>.
- Knox, P. & Pinch, S. (2010). *Urban social geography*. Essex: Pearson Education Limited.
- Lehtonen, M. (2004). The environmental-social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions. *Ecological Economics*, 49(2), 199-214.
- Loorbach, D. (2014). *To Transition! Governance Penarchy in the New Transformation*. Rotterdam: Communications Office Faculty of Social Sciences & DRIFT.
- Luke, T. (2005). Neither sustainable nor development: reconsidering sustainability in development. *Sustainable development*, 13(4), 228-238.
- Marcuse, P. (2010) A note from Peter Marcuse. *City* 14.1/2, 187-88.
- Milikowski, F. (2015, 9 september). Er kan zoveel, maar we doen zo weinig. *Groene Amsterdammer*. Geraadpleegd op 20 september 2015, via: <http://www.groene.nl/artikel/er-kan-zo-veel-maar-we-doen-zo-weinig>.
- Mommers, J. (2015, 8 juni). Hoe duurzaamheid een duurzame samenleving in de weg staat (en wat er aan te doen). *De Correspondent*. Geraadpleegd op 20 september 2015, via: <https://decorrespondent.nl/2898/Hoe-duurzaamheid-een-duurzame-samenleving-in-de-weg-staat-en-wat-eraan-te-doen/220717788984-bf1d326c>.
- Musterd, S. & van Gent, W. (2015). Changing welfare context and income segregation in Amsterdam and its metropolitan area, pp. 55-80 in T. Tammaru, S. Marcinczak, M. van Ham, & S. Musterd (red.). *Socio-economic segregation in European capital cities*. New York: Routledge.
- Musterd, S. (2015). *De ongelijke stad. Sociale stad in het neo-liberale tijdperk*. Lezing in de Zuiderkerk, 26 november 2015. Amsterdam: UVA Centre for Urban Studies.
- Patch, J. & Schlichtman, J. J. (2014). Gentrifier? Who, Me? Interrogating the Gentrifier in the Mirror. *International Journal of Urban and Regional Research* 38.4, 1491-1508.
- Pearsall, H. (2010). From brown to green? Assessing social vulnerability to environmental gentrification in New York City. *Environment and Planning C: Government and Policy* 28, 872 - 886.
- Roseland, M. (1998). *Toward sustainable communities: resources for citizens and their governments*. Gabriola Islands, BC: New Society.

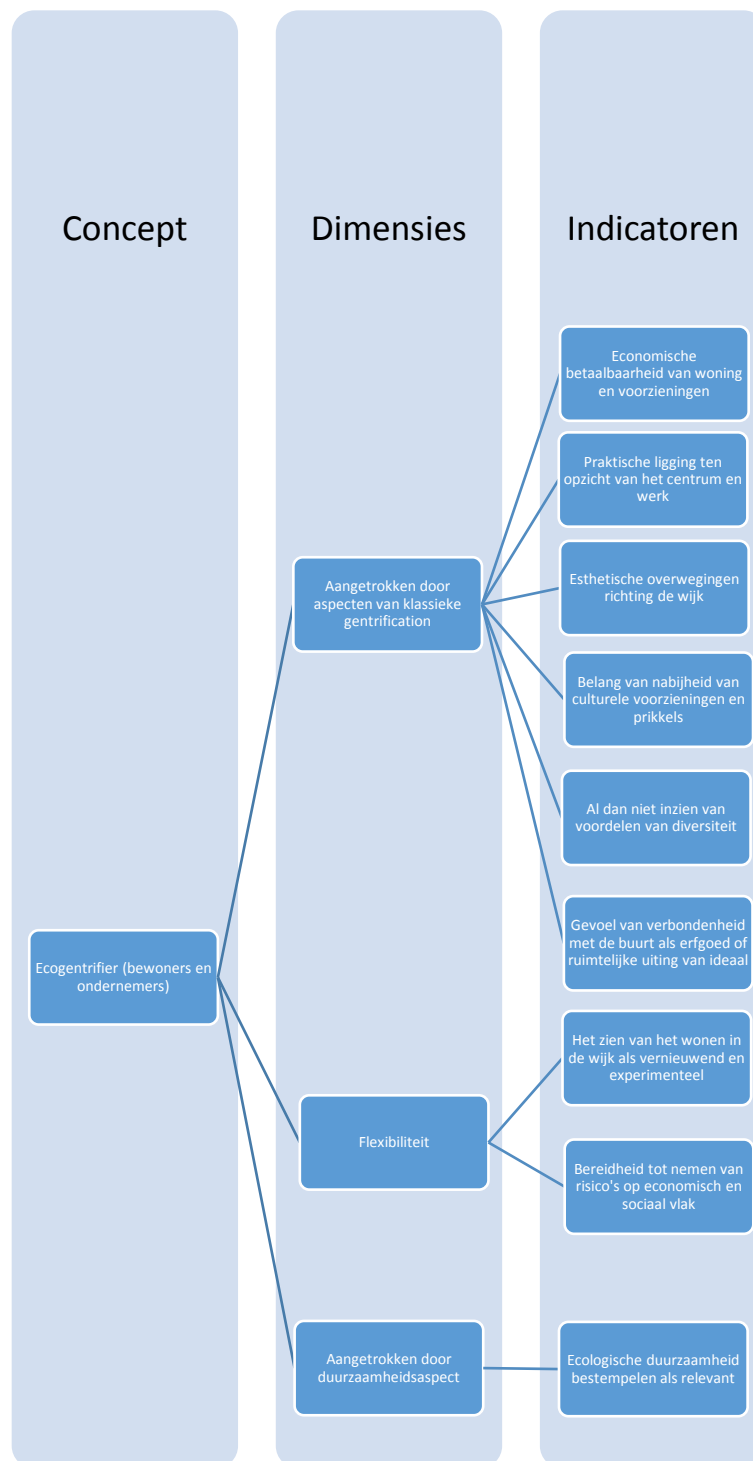
Slater, T. (2009). Missing Marcuse: On gentrification and displacement. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action* 13, 292-311.

United Nations Environmental Programme (UNEP) (2011). *Towards a green economy. Pathways to sustainable development and poverty eradication*. Pp. 14-26 (Introduction), 628-630 (Conclusions). Geraadpleegd op 5 oktober 2015, via:
http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/ger_final_dec_2011/Green%20EconomyReport_Final_Dec2011.pdf

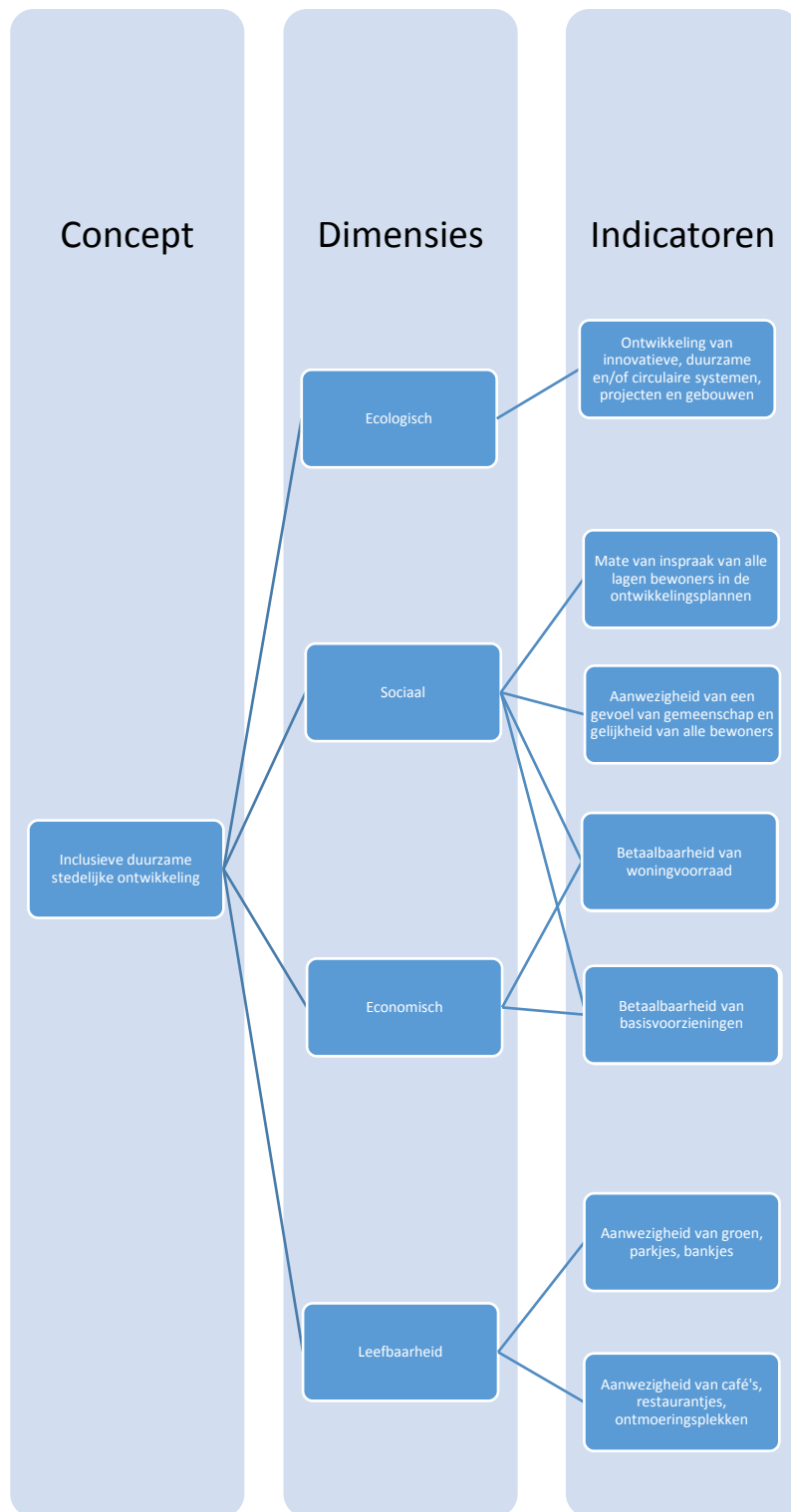
van Zoelen, B. (2015, 5 maart). Buiksloterham als groen utopia. *Het Parool*.

10. Bijlagen

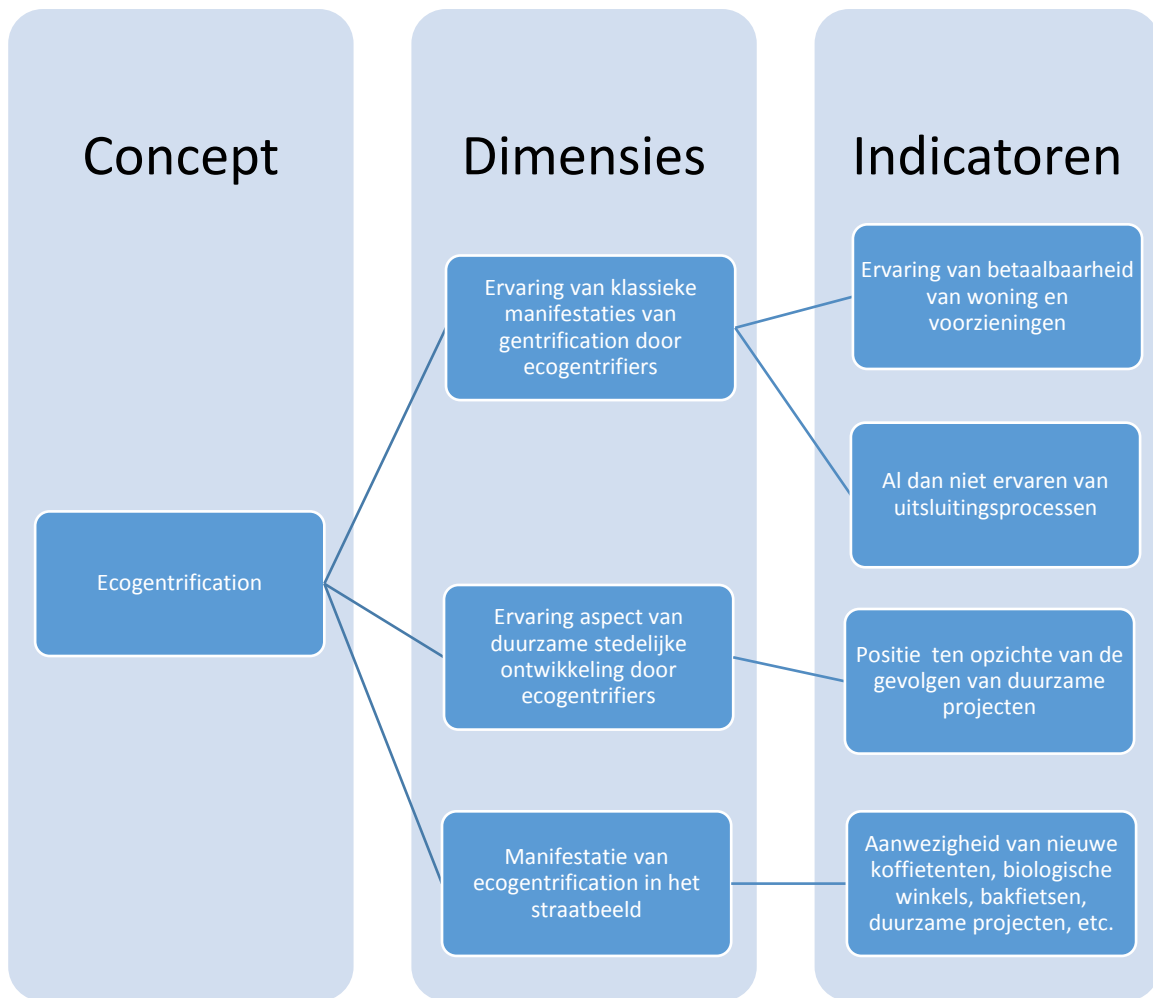
10.1. Operationaliseringstabellen

Tabel 1: Operationalisering van *ecogentrifiers*

Tabel 2: Operationalisering van 'Inclusieve duurzame stedelijke ontwikkeling'

Tabel 3: operationalisering van 'ecogentrification'

10.2. Respondentenoverzicht

Respondent	Pseudoniem	Geslacht	Leeftijd (jaren)	Lengte interview (minuten)
#1	Bewoner #1	vrouw	21	37
#2	Verbinder #1	man	27	35
#3	Zelfbouwer #1	man	48	88
#4	Circulair ondernemer #1	man	42	73
#5	Circulair ondernemer #2	man	42	74
#6	Toekomstige bewoner #1	man	38	40
#7	Toekomstige bewoner #2	vrouw	38	40
#8	Architect #1	man	55	37
#9	Architect #2	man	27	45
#10	Toekomstige bewoner #3	man	28	30
#11	Communicatieadviseur #1	vrouw	52	62
#12	Creatief ondernemer #1	vrouw	40	32
#13	Stadsdeelmedewerker #1	man	54	49
#14	Creatief ondernemer #2	man	27	61

10.3. Codeerschema

<u>Open codes</u>	<u>Selectieve codes (axiaal)</u>
Manifestatie ecogentrification	
<ul style="list-style-type: none"> ● Pioniers, avontuurlijk, 'durven risico aan' ● Creatieve beroepen ● 'Wit', 'hoogopgeleid', 'hippig' ● 'typisch Amsterdams' (binnenstad) ● Aangetrokken door: 'rauw randje', industriële uitstraling ● Bereid tot lang wachten ● Emotionele band ● Zeer betrokken 	Ecogentrifiers
<ul style="list-style-type: none"> ● Verhippen, 'hip en booming' ● Extreme stijging grondprijzen ● Horeca wordt duurder, betaald parkeren ● Strengere naleving leefbaarheid ● Omliggende buurt (van der Pek) verandert ook 	Proces van gentrification
<ul style="list-style-type: none"> ● 'Duurzaam is hip', populariteit van duurzame projecten ● Biologische producten en ecologische methoden zijn duur ● Elite heeft circulaire ambitie 	Invloed van duurzaamheid
Motivering van duurzaamheid	
<ul style="list-style-type: none"> ● Achterdocht over belangen van grote spelers ● Verdienmodel is noodzakelijk ● Oplossing voor crisis ● Duurzaam is marketingtool 	Economisch
<ul style="list-style-type: none"> ● 'Omdat het zo moet' ● Weerbaar tegen (klimaat)verandering ● Passie voor het vak 	Ecologisch en toekomstgericht (idealistisch)
<ul style="list-style-type: none"> ● Divers en toegankelijk ● Menging brengt kwaliteit ● 'Cooperatief', organische groei, samenwerken 	Sociaal (idealistisch)
Zelfbewustzijn/ eigen rol	

<ul style="list-style-type: none"> ● 'Moeilijk'/'lastig' ● iets willen doen t.o.v. 'niet mijn verantwoordelijkheid' 	Schuldgevoel/ 'yup' zijn
<ul style="list-style-type: none"> ● 'Gaait altijd zo' ● Voorbeelden van andere plekken 	Onoverkomelijk proces
<ul style="list-style-type: none"> ● Belang van de burens kennen, nostalgisch gevoel ● Waarde van gemengde projecten ● CPO's ● Vergaderingen, cooperatie, online community 	Betrokkenheid: interne sociale cohesie
<ul style="list-style-type: none"> ● Andere mentaliteit, duurzaamheid geen prioriteit ● Andere taal ● Geen eiland, enclave, gated community ● Historische context 	Betrokkenheid: externe sociale cohesie/ mismatch
Ideaalbeelden/ oplossingen (& kanttekeningen)	
<ul style="list-style-type: none"> ● Functies mengen ● Visueel mengen ● Sociaal mengen ● 'Zoals de oude stad' ● <i>Gebeurt maar in enkele projecten, 'mix is uniek'</i> 	De gemengde stad
<ul style="list-style-type: none"> ● 'Zelf doen', sneeuwbalbeweging, 'kleine korrel' ● Enthousiasme, betrokkenheid, 'smaakmakers', veelkleurigheid ● Lokale initiatieven duurzaam en sociaal verbinden ● Krakermentaliteit, geen verplichtingen, geen logge organen ● <i>Verwarring over verantwoordelijkheid algemeen belang, 'iedereen doet maar wat'</i> ● <i>'Te veel eilandjes'</i> ● <i>Vrijheid belangrijker dan duurzaamheid</i> 	Kleinschaligheid/ eigen initiatief stimuleren
<ul style="list-style-type: none"> ● Nieuwe rol ● Belangenbehartiging ● <i>Een nieuwe hiërarchie</i> 	Aanjager/ coöperatie
<ul style="list-style-type: none"> ● Actief benaderen, 'praatje in de snackbar', 'in het café' ● Enthousiasmeren ● Buurtmarkten, bijeenkomsten 	Interactie in fysieke omgeving

<ul style="list-style-type: none"> ● Laagdrempelig, minst verschillend ● 'Kinderen zijn de toekomst' ● Circulaire leer/werk projecten ● <i>Gebrek aan financiële middelen, politiek spel</i> 	Onderwijs als verbindende factor
<ul style="list-style-type: none"> ● Faciliteren ● Stimuleren lokale ambitie, kleine subsidies, ruimte voor bottom-up ● Nieuwe rol, street level bureaucrats ● <i>Terugtrekkende overheid, sceptisch, weinig ambitie</i> ● <i>Ambtenarij vs. politiek</i> 	Gewenste rol van de gemeente

10.4. Onderzoeksinstrument: definitieve topiclijst

Ik doe een onderzoek naar de beleving van verschillende partijen van duurzame ontwikkeling in Buiksloterham en sociale processen die hiermee gepaard gaan. Het centrale vraagstuk hierbinnen is: hoe maak je van duurzaamheid een begrip dat de hele samenleving vertegenwoordigt, op een inclusieve manier? Uw beleving als betrokkene is in het licht van dit onderzoek zeer interessant, maar mochten er vragen zijn waar u niet op wilt antwoorden, dan is dat geen probleem. U zult in het onderzoek volledig anoniem blijven, slechts uw noodzakelijke basiskenmerken zullen in de verwerking worden meegenomen.

Algemene vragen:

- Hoe oud bent u?
- Wat is uw beroep?
- Hoe bent u betrokken bij de ontwikkelingen in Buiksloterham?
- Woont u zelf in of in de buurt van Buiksloterham?

Vervolg:

Wat heeft u aangetrokken aan Buiksloterham?

Wat draagt u bij aan de ruimtelijke inrichting van de omgeving van Buiksloterham?

Hoeveel belang hecht u aan de ontwikkelingen in het gebied?

Ervaart u Buiksloterham als een voorbeeld?

- Ecologisch
- Sociaal
- Kleinschalig en cooperatief ontwikkelen

Ziet u uzelf in deze zin als een wereldverbeteraar?

In hoeverre ervaart u lastige kanten of struikelblokken aan het ontwikkelen van Buiksloterham/duurzame ontwikkeling?

Hoe ziet u de ideale toekomst van het gebied?

Inclusieve duurzame stedelijke ontwikkeling:

Welke betekenis heeft het begrip 'duurzame ontwikkeling' voor u en welke aspecten herkent u hierin?

- Ecologisch
- Sociaal
- Economisch

Wat zou volgens u een inclusieve manier van duurzame ontwikkeling zijn?

Heeft u het idee dat de huidige ontwikkeling genoeg inclusief is?

Is er in de opzet van Buiksloterham genoeg ruimte voor sociaal wonen?

Vind u de voorzieningen in Buiksloterham toegankelijk?

- Betaalbaar
- Passend bij duurzaamheid

Ecogentrification:

Heeft u het gevoel een proces van opwaardering (gentrification) ook te herkennen in Buiksloterham of Noord in de bredere zin?

In hoeverre heeft u het gevoel al dan niet bij te dragen aan deze opwaardering?

Heeft u zelf het gevoel deel uit te maken van een bepaalde sociale groep?

Heeft u het gevoel dat Buiksloterham voor elke sociale klasse toegankelijk is?

Ziet u voor uzelf, beleidsmakers, bewoners of ontwikkelaars de mogelijkheid om iets tegen de struikelblokken en negatieve kanten van gentrification te doen?

Vind u het een probleem dat er verdeeldheid van verschillende sociale groepen over verschillende wijken is in steden?

Ervaart u een contrast met omliggende wijken?

Hoe zou dit contrast overkomen kunnen worden?

Moeten mensen in Noord die geen interesse hebben in circulariteit toch betrokken worden?

Samenvattend: Wat is voor u het belangrijkste aspect van alles wat nu ter sprake is gekomen?

Afsluiting: Ik wil u ontzettend bedanken voor de medewerking aan dit interview. Heeft u het gevoel nog iets kwijt te willen, dat niet al is besproken? Zou ik u eventueel later nog mogen benaderen voor vragen? Ik zal u het eindresultaat van het onderzoek toezenden, zodat u inzicht kunt krijgen in mijn resultaten.